

Levend erfgoed

Een toekomstgerichte evaluatie
van het immaterieel erfgoedbeleid

Den Haag, 17 december 2023

CULTURAL
MOTION

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Over de opdracht	6
2.1	Evaluatie van het huidige beleid	6
2.2	Afbakening	8
3	Definiëring van het speelveld	10
3.1	Beleid	10
3.2	Definitie immaterieel erfgoed	13
3.3	Erfgoedbeoefenaars	14
3.4	Spelers en rollen	15
3.4.1	Uitvoering van het Unesco Verdrag	15
3.4.2	Het brede immaterieel erfgoedveld	18
3.4.3	Provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid	20
3.4.4	Het Caribisch deel van het Koninkrijk	21
3.4.5	Het Verdrag van Faro: uitdagingen	23
3.4.6	Fondsen	24
3.4.7	Ambachten	25
3.4.8	Onderzoek en kennis	25
4	Uitdagingen en knelpunten	28
4.1	Knelpunten voor erfgoedgemeenschappen	29
4.2	Uitdagingen bij de Inventaris	36
4.2.1	Procedure	36
4.2.2	Dekking	37
4.2.3	Erkenning	38
4.2.4	Doel en meerwaarde	39
4.2.5	Advies: verder onderzoek	39
4.2.6	Het Caribisch deel van het Koninkrijk	40
4.3	Uitdagingen bij samenwerking in het veld	42
4.3.1	Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland	42
4.3.2	Onderzoek, dialoog en kennisuitwisseling	43
4.3.3	Uitdagingen bij archivering en documentatie	44
4.3.4	Het Verdrag van Faro	46
4.3.5	Advies: verbreden van de basis en kennisnetwerk	47
4.4	Het Caribisch deel van het Koninkrijk	49
5	Financiering	50
5.1	Ervaringen van erfgoedgemeenschappen	50
5.2	Ervaringen uit het financieringsveld	53
6	Internationaal	56
6.1	Het speelveld rondom Unesco	56
6.2	Internationale voordrachten	57

6.3	Internationale erfgoedssamenwerking	58
7	Ontwikkelrichting: opgave overheid	60
7.1	Het Rijk – ministerie van OCW	60
7.2	Het middenbestuur – provincies	61
7.3	Het lokale bestuur – gemeenten	63
7.4	Het Caribisch deel van het Koninkrijk	66
8	Ontwikkelrichting: Netwerk Levend Erfgoed	67
8.1	Tweeledig netwerk	68
8.2	Vanuit een brede definitie en domeinoverstijgend	68
8.3	Organisatie	69
9	Ontwikkelrichting: monitoring en mapping	70
9.1	Monitoring	70
9.2	Mapping	70
10	Ontwikkelrichting: immaterieel erfgoed en de (culturele) basisinfrastructuur	72
11	Samenvatting en conclusie	74
11.1	Het immaterieel erfgoedveld	74
11.2	Uitdagingen in samenwerking	75
11.3	Knelpunten gemeenschappen	76
11.4	Financiering	77
11.5	Opgave overheid	78
11.6	Verbreden van de basis	80
11.7	Netwerk Levend Erfgoed	81
11.8	Uitdagingen Inventaris	82
11.9	Caribisch deel van het Koninkrijk	82
Bijlage I	Beleidsdocumenten en rapporten	84
Bijlage II	Geïnterviewden en dialoogtafels	88
Colofon		91

1

Inleiding

4

Immaterieel erfgoed is het erfgoed van alledag, dat dicht bij de mensen staat en alle lagen van de bevolking verbindt. Ook mensen die weinig met institutionele cultuur in aanraking komen, beoefenen en beleven immaterieel erfgoed. Immaterieel erfgoed omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, ambachten, uitdrukkingen, bijzondere kennis en vaardigheden die gemeenschappen en groepen erkennen als een vorm van cultureel erfgoed. Het is cultuur die wijdverbreid en toegankelijk is, en in het hele Koninkrijk wordt beoefend.

Immaterieel erfgoed strekt zich uit over verschillende domeinen zoals cultuur, sociaal-maatschappelijke context, ruimtelijke ordening, leef-omgeving, ecologie en natuur. Daarmee is het ook van betekenis bij maatschappelijke opgaven buiten het erfgoeddomein. Immaterieel erfgoed vormt bijvoorbeeld het startpunt voor een breder gesprek over toegang tot het systeem, sociaal-economische positie, ongelijkheid, toeslagen, etc. Daarnaast kan immaterieel erfgoed een rol spelen bij het nadenken over ecologie, duurzaamheid en klimaatadaptatie.

Immaterieel erfgoed wordt gekenmerkt door 'participatie'. Het geeft mensen een gevoel van continuïteit, eigenheid en houvast in een veranderende wereld. Daarmee heeft het grote culturele én sociale waarde voor gemeenschappen. Immaterieel erfgoed is daarom een onmisbaar instrument voor verschillende maatschappelijke opgaven: van sociale cohesie in stadswijken tot klimaatadaptatie in de landelijke gebieden.

Nederland heeft in 2012 het internationale Unesco Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed uit 2003 geratificeerd. Dit verdrag vormt het fundament onder het Nederlandse immaterieel erfgoedbeleid. Tien jaar na de ratificatie van het Unesco Verdrag is immaterieel erfgoed een stabiel beleidsterrein dat structureel wordt

ondersteund. Op het gebied van ondersteuning, inventarisatie, onderzoek en borging heeft Nederland grote stappen gezet.

Maar om het groeiende potentieel van immaterieel erfgoed voor de komende jaren beter tot zijn recht te laten komen, zijn belangrijke nieuwe impulsen nodig. Erfgoedgemeenschappen en beoefenaars ervaren verschillende uitdagingen en knelpunten in een wereld van toenemende regeldruk en financiële belemmeringen. Het begrip vertrouwen staat hierbij centraal. Verscheidene gemeenschappen voelen zich niet erkend door de systeemwereld en weten nog niet de weg naar de juiste ondersteuning te vinden.

Ook de vele ondersteunende organisaties uit het brede maatschappelijke veld worden nog onvoldoende erkend en gefaciliteerd als spelers in het immaterieel erfgoedveld. Daarvoor is de uitvoering van het immaterieel erfgoedbeleid nu nog te veel geconcentreerd rondom specifieke partijen en wordt er onvoldoende structureel samengewerkt vanuit een brede opvatting van immaterieel erfgoed.

Met dit rapport hopen we een aantal bouwstenen te kunnen aanreiken voor het nieuwe beleid. We geven een overzicht van het immaterieel erfgoedveld in Nederland en het Caribisch deel van het Koninkrijk, van de rollen van de verschillende spelers en van de raakvlakken met andere terreinen zoals het Verdrag van Faro. We beschrijven de knelpunten die de gemeenschappen ondervinden en beschrijven de uitdagingen bij de samenwerking en verdere integratie van het immaterieel erfgoedveld. Daarnaast bieden we een aantal ontwikkelrichtingen die als bouwstenen voor het nieuwe beleid kunnen dienen. Deze bouwstenen zijn gericht op het samenwerken via een landelijk domeinoverstijgend netwerk en het faciliteren van effectieve ondersteuning voor gemeenschappen en beoefenaars gebaseerd op een brede basis, vertrouwen en menselijke maat.

2

Over de opdracht

6

2.1 Evaluatie van het huidige beleid

In 2012 heeft Nederland het *Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed* van Unesco uit 2003 geratificeerd (Staten-Generaal 2012). Centraal staan de immaterieel erfgoedgemeenschappen en het ondersteunen bij het toekomstgericht borgen van het immaterieel erfgoed (Unesco 2003). Dit Verdrag is het fundament onder het Nederlandse immaterieel erfgoedbeleid.

In november 2022 werden de tienjarige ratificatie van het Unesco Verdrag en het vijftigjarige bestaan van Unesco Werelderfgoed feestelijk gevierd. Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) en de Nederlandse Unesco Commissie (hierna afgekort als 'Unesco Nederland') organiseerden deze gezamenlijke viering om dwarsverbanden te zoeken tussen de verschillende verdragen en de verschillende werkwijzen rond erfgoed. Tien jaar na de ratificatie van het Unesco Verdrag is het immaterieel erfgoed tot een volwaardig beleidsterrein uitgegroeid. Het domein wordt structureel ondersteund, vormt een integraal onderdeel van het landelijk cultuurbeleid en het aantal organisaties dat actief is in het immaterieel erfgoedveld neemt toe. Op het gebied van ondersteuning, inventarisatie, onderzoek en borging heeft Nederland grote stappen gezet.

De staatssecretaris voor Cultuur en Media heeft in de Tweede Kamer aangekondigd dat het, na tien jaar ontwikkeling van het beleidsterrein, een goed moment is om de werking van het immaterieel erfgoedveld te evalueren en te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om toekomstig beleid te vormen. Daarnaast heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen (Van Strien, Werner & Kwint 2022) waarin verschillende knelpunten voor immaterieel erfgoed worden geagendeerd en opgeroepen wordt tot een brede visie op 'volkscultuur'. Met een tweede aangenomen motie (Van Strien & Werner 2023) wordt beoogd immaterieel erfgoed te stimuleren en te faciliteren door het een plaats te

geven binnen de Basisinfrastructuur (BIS) en gebruik te maken van de cultuurregio's, het Fonds voor Cultuurparticipatie en erfgoedgelden voortvloeiend uit het Verdrag van Faro. Immaterieel erfgoed moet zo een volwaardige plek krijgen binnen het cultuurbeleid.

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft projectbureau Cultural Motion gevraagd deze toekomstgerichte evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid uit te voeren, als vervolg op het *periodic report*. In 2021 heeft Nederland voor het eerst sinds de ratificatie van het Unesco Verdrag het 2003 *Convention periodic report to the overall results framework* opgeleverd, met als belangrijkste onderwerp de beleidsmatige invulling van de uitvoering van het verdrag (OCW 2021). Alle landen die het verdrag hebben geratificeerd, zijn hiertoe verplicht.

In opdracht van het ministerie van OCW richt het onderzoek van Cultural Motion zich op negen opgaven:

- 1** het evalueren van de rollen en verantwoordelijkheden van en de verhoudingen tussen de verschillende spelers in het Nederlandse immaterieel erfgoedveld, samen te noemen het immaterieel erfgoedstelsel;
- 2** het adresseren van knelpunten voor immaterieel erfgoedgemeenschappen zoals stijgende kosten, hogere eisen aan veiligheid en toenemende bestuurdersaansprakelijkheid;
- 3** het versterken van samenwerking in het immaterieel erfgoedstelsel;
- 4** het versterken van de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen;
- 5** het versterken van de verbinding van immaterieel erfgoed met maatschappelijke opgaven zoals sociale cohesie, het tegengaan van eenzaamheid, duurzaamheid, onderwijs, inclusie, toerisme en ruimtelijke ontwikkeling;

- 6 vraagstukken rond diversiteit en inclusie in het immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld immaterieel erfgoed van jongeren, informele gemeenschappen en migrantengroepen;
- 7 de basis op orde in het Caribisch deel van het Koninkrijk, bijvoorbeeld wat betreft inventarisatie en ondersteuningsstructuur;
- 8 subsidiëring van activiteiten van immaterieel erfgoedgemeenschappen;
- 9 internationale betrokkenheid.

De evaluatie is uitgevoerd door middel van bureauonderzoek, individuele interviews en groepsgesprekken. De nadruk lag op individuele gesprekken met professionals betrokken bij het veld en groepsgesprekken bij de gemeenschappen.

Deze analyse resulteert in ontwikkelrichtingen voor de verschillende opgaven, in samenhang aan te pakken door de verschillende spelers in het veld. Hiermee biedt het rapport een bouwsteen voor een integrale beleidsvisie met een dito beleidsplan immaterieel erfgoed, die in het eerste kwartaal van 2024 aan de Tweede Kamer zal worden gepresenteerd.

2.2 Afbakening

Dit rapport is het resultaat van ons onderzoek naar het immaterieel erfgoed binnen het Koninkrijk. Het onderzoek heeft plaatsgevonden van maart tot en met augustus 2023. De toekomstgerichte evaluatie focust op de rollen en verantwoordelijkheden van en verhoudingen tussen de verschillende spelers in het Nederlandse immaterieel erfgoedveld. Centraal in het kwalitatief onderzoek staan de negen opgaven die op basis van vooronderzoek door het ministerie van OCW (zie 2.1) het startpunt van dit onderzoek vormen, in opdracht van hetzelfde ministerie. Voor het onderzoek zijn beleidsdocumenten en rapporten gebruikt (zie bijlage I). Het onderzoek richt zich niet op internationale vergelijkingen buiten het Koninkrijk.

Bij het organiseren van de dialogotafels en de stakeholderanalyse is gezocht naar een zo breed mogelijke vertegenwoordiging (zie bijlage II). Daarom zijn dialogotafels georganiseerd met deelnemers uit zowel regionale als stedelijke context en met gemeenschappen uit het KIEN-netwerk. Binnen het beperkte tijdsbestek van de opdracht was het echter onmogelijk alle stemmen en vertegenwoordigers van de gemeenschappen te laten horen.

Vanwege de opzet van het onderzoek, de beschikbare tijd en de brede opdracht hebben we niet op ieder onderdeel even diep kunnen ingaan. Het accent is komen te liggen op de knelpunten die gemeenschappen in het brede immaterieel erfgoedveld op dit moment ervaren bij het huidige beleid bij gemeenten, provincies en Rijk. Daarnaast hebben we ons gericht op de uitdagingen in samenwerking binnen het brede erfgoedveld. Deze knelpunten komen voort uit de gesprekken en zijn nadrukkelijk ook gericht op het sociaal-maatschappelijke domein. In het rapport gaat minder aandacht uit naar specifieke (sub)domeinen als ambachten en duurzaamheid. Ook onderwijs, onderzoek en educatie blijft door de aard van de opdracht onderbelicht. Deze domeinen verdienen wat ons betreft zeker nog extra aandacht, bijvoorbeeld in de uitvoering van de aanbevelingen.

Het Caribisch deel van het Koninkrijk

Door de beperkte tijd en fysieke afstand tot het Caribisch deel van het Koninkrijk hebben we slechts twee online gesprekken kunnen voeren. Dit hebben we aangevuld met documentatie en bronnen die voorhanden zijn. De rijkdom en diversiteit van het immaterieel erfgoed op de eilanden verdient een uitgebreider onderzoek (ter plaatse) dan wij hebben kunnen doen. Toch hopen we op alle door het ministerie geformuleerde opdrachten voldoende aanzet te hebben kunnen geven voor het toekomstige beleid.

Definiëring van het speelveld

3.1 Beleid

In 2012 heeft het Koninkrijk der Nederlanden het *Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed* van Unesco geratificeerd (Staten-Generaal 2012). Dit verdrag is het fundament onder het huidige Nederlandse immaterieel erfgoedbeleid. Hierbij staan de immaterieel erfgoedgemeenschappen en het ondersteunen bij het toekomstgericht borgen van het immaterieel erfgoed centraal.

De doelstellingen van het huidige Nederlands immaterieel erfgoedbeleid komen voort uit de doelstellingen en verplichtingen van het Unesco Verdrag:

- het faciliteren van immaterieel erfgoedgemeenschappen bij het doorgeven van hun erfgoed aan volgende generaties;
- het inventariseren, documenteren en borgen van immaterieel erfgoed;
- het stimuleren van bewustwording, kennis en begrip over immaterieel erfgoed bij erfgoedprofessionals, overheden en het grote publiek;
- het stimuleren van deskundigheidsbevordering bij formele en informele erfgoedgemeenschappen;
- het stimuleren van (wetenschappelijk) onderzoek en educatie over immaterieel erfgoed;
- het stimuleren van (inter)nationale beleidsontwikkeling en samenwerking rond immaterieel erfgoed.

Verschillende (beleids)maatregelen verankeren immaterieel erfgoed in bestaand beleid. Zo is er aandacht voor immaterieel erfgoed in de meerjarenbrief 2023–2025 *De kracht van creativiteit* (OCW 2022), in de beleidsnota *Uitgangspunten cultuurbeleid 2021–2024* (OCW 2019) en in het *Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2021–2024* (Rijksoverheid 2019). Ook kent de aanstaande Omgevingswet een rol toe aan

immaterieel erfgoed en burgerparticipatie in provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies. Het programma *De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp* stimuleert de ontwikkeling van (traditionele en hedendaagse) ambachten, bevordert de overdracht van vakkennis en expertise, en heeft als doel de sector duurzamer en innovatiever te maken. Ook het Fonds voor Cultuurparticipatie zet zich met de regeling *Erfgoed Maken* in voor de borging, promotie, innovatie en overdracht van immaterieel erfgoed en erfgoededucatie.¹ Daarnaast subsidieert het ministerie van OCW het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) en, indirect via de Erfgoedwetsubsidie, het Nederlands Openluchtmuseum. Medebepalend voor de beleidsontwikkeling rond immaterieel erfgoed is tot slot het Verdrag van Faro.² Dit verdrag richt zich op een brede benadering van erfgoed, biedt ruimte voor bottom-upparticipatie door erfgoedgemeenschappen en benadrukt de maatschappelijke waarde van erfgoed.

Het KIEN (opvolger van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed) heeft van het ministerie van OCW de kerntaak gekregen de uitvoering van het Unesco Verdrag te coördineren. Bij de oprichting werd het KIEN gehuisvest bij en onderdeel van het Nederlands Openluchtmuseum. Het NOM ontvangt via de Erfgoedwet financiering om hieraan vorm te geven. De opdracht was het KIEN uit te bouwen tot een topinstituut met een onafhankelijke en herkenbare positie, duidelijk zichtbaar voor alle partijen die betrokken zijn bij het immaterieel erfgoed in de vier landen van het Koninkrijk. Dit geldt ook voor de relatie tot Unesco en ngo-zusterorganisaties elders in de wereld (Staten-Generaal 2012).

Internationale nominaties

In 2013 is besloten om immaterieel erfgoed te gaan nomineren voor de internationale Unesco-lijsten: de *Representatieve lijst van immaterieel erfgoed van de mensheid*, de *Lijst van immaterieel cultureel erfgoed waarvan de bescherming dringend gewaarborgd moet worden* en het *Register van goede borgingspraktijken*. De Raad voor Cultuur adviseerde de minister van OCW over deze voordrachten (RvC 2014). Steeds meer immaterieel erfgoedgemeenschappen in het Koninkrijk hebben belangstelling voor een internationale nominatie. Het wordt als erkenning gezien van de jarenlange inzet van een gemeenschap.

De eerste voordracht van Nederland voor de internationale representatieve lijst was het ambacht van molenaar in 2017. In 2021 werden het

1. Zie <https://cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/63/erfgoed-maken>.

2. Zie www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro.

beoefenen van de valkerij en de corso-cultuur bijgeschreven. Op dit moment zitten het Zomercarnaval Rotterdam en de multinationale nominatie graslandbevloeiing in de pijplijn bij Unesco. De multinationale nominatie rond Tambú wordt op dit moment voorbereid vanuit Curaçao (als trekker), samen met Aruba, Bonaire en Nederland.³

Om Europees Nederland en het Caribisch deel van het Koninkrijk een gelijkwaardige uitgangspositie te geven bij internationale nominaties werkt de werkgroep Immaterieel Erfgoed van het Vierlandenoverleg op dit moment aan een Koninkrijksnominatieprocedure. Meer daarover in 4.2.

Het Caribisch deel van het Koninkrijk

Sinds 10 oktober 2010 zijn Bonaire, Sint Eustatius en Saba (samen Caribisch Nederland) openbare lichamen die functioneren als ‘bijzondere gemeenten’ van Nederland. Op het gebied van cultuur zijn er gescheiden verantwoordelijkheden. De minister van OCW voorziet in een wettelijk kader, terwijl de openbare lichamen in Caribisch Nederland zelf beslissingsbevoegdheid hebben en invulling geven aan hun (cultuur)beleid en dit uitvoeren met behulp van lokale wetgeving. De volgende ontwikkelingen hebben plaatsgevonden:

- In 2012 heeft het Koninkrijk der Nederlanden het Unesco Verdrag geratificeerd. Voor het Caribisch deel van het Koninkrijk betekende dit dat de openbare lichamen (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) automatisch onder het verdrag vallen. De landen Curaçao (sinds 2016), Aruba (sinds 2012) en Sint Maarten (sinds 2014) hebben medegelding in het verdrag.
- In 2013–2018 zijn trainingen gehouden over diverse aspecten van de implementatie van het Unesco Verdrag, zoals ‘community based inventorying’ en het opstellen van borgingsplannen: *Strengthening the capacities of Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Maarten, Sint Eustatius and Suriname to implement the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.
- In 2016 is de Willemstad Declaration opgesteld, een voorstel voor samenwerking tussen de eilanden op het gebied van immaterieel erfgoed.
- In 2016 is de Dutch Caribbean ICH Committee opgericht, een samenwerkingsverband van de zes eilanden voor het uitwisselen en delen van ervaring en kennis en het onderhouden van contacten. Hierin hebben vertegenwoordigers van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Maarten en Sint Eustatius zitting.

3. Zie ook www.immaterieelerfgoed.nl/nl/deinternationaleunescolijsten.

- In 2019 hebben de vier landen en de openbare lichamen een intentieverklaring ondertekend voor gelijkwaardige samenwerking en implementatie van het Unesco Verdrag in het Caribisch deel van het Koninkrijk. Daarbij wordt gestreefd naar een samenwerkingsovereenkomst tussen de zeven delen van het Koninkrijk voor de implementatie van het verdrag en ook naar de beschikbaarstelling van financiële middelen om hier uitvoering aan te geven (Vierlandenoverleg 2019).
- In 2019 is het Vierlandenoverleg (4LO) ingesteld. Dit is het overlegorgaan van de ministeries van OCW van de vier landen in het Koninkrijk waarin op verschillende niveaus en binnen werkgroepen onderwerpen worden besproken en voorstellen worden uitgewerkt. De ministers van OCW van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Nederland nemen op basis hiervan besluiten. Een van de 4LO-werkgroepen heeft betrekking op immaterieel erfgoed.
- In februari 2023 heeft de werkgroep Immaterieel Erfgoed in een werksessie consensus bereikt over de nominatieprocedure voor het Koninkrijk (zie 4.2.6).

3.2 Definitie immaterieel erfgoed

Unesco definieert immaterieel cultureel erfgoed als: de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden – met inbegrip van de bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes – die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed.⁴ Dit erfgoed, dat van generatie op generatie wordt doorgegeven, evolueert voortdurend in reactie op veranderingen in de omgeving, interacties met de natuur en geschiedenis, en het versterkt een gevoel van identiteit en continuïteit. Hierdoor wordt respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit bevorderd.

De doelstelling van het Unesco Verdrag is de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed, het waarborgen van onderling respect voor dit erfgoed, het verhogen van het bewustzijn voor het belang van immaterieel erfgoed en op internationaal niveau onderlinge samenwerking en bijstand. Het gaat er bij dit verdrag om immaterieel erfgoed levensvatbaar te houden voor de toekomst, waarbij de belangrijkste rol is weggelegd voor de (lokale) gemeenschappen die dit immaterieel erfgoed dragen.

4. Zie ook <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>.

Het Unesco Verdrag onderscheidt vijf domeinen waarbinnen immaterieel erfgoed zich manifesteert:

- orale tradities en uitdrukkingen, met inbegrip van taal als middel om immaterieel cultureel erfgoed over te brengen;
- uitvoerende kunsten;
- sociale praktijken, rituelen en feestelijke gebeurtenissen;
- kennis en praktijken rond de natuur en het universum;
- traditionele ambachten.

Deze lijst pretendeert overigens niet uitputtend te zijn en is niet exclusief bedoeld.

3.3 Erfgoedbeoefenaars

Voor het onderzoek hebben we ernaar gestreefd input te verkrijgen vanuit een zo breed mogelijke selectie van erfgoedbeoefenaars, zowel binnen als buiten het netwerk en bereik van het KIEN.

Erfgoedbeoefenaars binnen het netwerk van het KIEN (Inventaris + Netwerk) identificeren hun culturele uitdrukkingen als immaterieel erfgoed en zijn meer of minder actief betrokken bij de activiteiten van het KIEN, in een van de drie kringen zoals het KIEN ze definieert. Deze groepen hebben zichzelf aangemeld voor het door het KIEN beheerde netwerk, hebben het proces doorlopen om opgenomen te worden in de Inventaris of delen hun borgingsactiviteiten in het register van inspirerende voorbeelden.

Daarnaast is er een grote groep erfgoedbeoefenaars die binnen de Unesco-definitie valt en (nog) geen actieve band heeft of voelt met de activiteiten van het KIEN. Deze groep is zeer divers en kan bestaan uit beoefenaars die zich bewust of onbewust niet identificeren met immaterieel erfgoed, of die zich juist niet aangetrokken voelen tot of thuisvoelen in de kringen/omgeving van het KIEN. Binnen deze groep beoefenaars zijn onder andere, maar zeker niet uitsluitend, de grootstedelijke, jongeren- en migrantenculturen vertegenwoordigd.

Voor het onderzoek hebben we tijdens een dialoogtafel in samenwerking met Imagine IC onder andere gesproken met erfgoedbeoefenaars uit Amsterdam-Zuidoost. Veel van deze beoefenaars zijn actief in lokale netwerken en broedplaatsen en niet snel geïnteresseerd om zich aan te melden voor een Inventaris. Ze zien daar de meerwaarde niet

van in (zie ook 4.2). Wel vinden zij het heel belangrijk dat hun narratief gezien en erkend wordt.

De knelpunten die deze beoefenaars ondervinden in het borgen van hun erfgoed zijn vergelijkbaar met die van andere gemeenschappen. Ze worden nog eens versterkt doordat er geen aansluiting is met het landelijke erfgoedveld (organisaties en fondsen). In de volgende paragrafen gaan we dieper in op een aantal aspecten en knelpunten die bij onze gesprekken met erfgoedbeoefenaars aan de orde zijn gekomen.

3.4 Spelers en rollen

Het immaterieel erfgoedveld bestaat uit een brede waaier van organisaties die actief zijn bij het ondersteunen en vertegenwoordigen van gemeenschappen en netwerken. In deze paragraaf geven we een overzicht van het veld, de spelers en de verhoudingen waarin zij zich nu bevinden.

3.4.1 Uitvoering van het Unesco Verdrag

In Europees Nederland heeft het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland van het ministerie van OCW de kerntaak gekregen om uitvoering te geven aan het Unesco Verdrag. Bij de oprichting van het KIEN (als opvolger van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed) is het gehuisvest bij het Nederlands Openluchtmuseum en formeel een onderdeel geworden van deze organisatie. De kerntaak van het KIEN is het coördineren van de uitvoering van het verdrag in Nederland. Centraal in de werkzaamheden staat het ondersteunen bij borging van het immaterieel erfgoed en het verzorgen van de nationale Inventaris, kennisontwikkeling, bewustwording en internationale samenwerking.

Het KIEN is geaccrediteerd als Non Governmental Organization bij het Unesco Verdrag. Op dit moment zijn er 217 internationale organisaties geaccrediteerd. Het KIEN heeft als geaccrediteerde ngo een aantal taken:

- Het KIEN adviseert het Intergouvernementeel Comité in alle zaken aangaande de uitvoering van het Unesco Verdrag.
- Het KIEN heeft in 2015 zitting gehad in de Evaluation body, dat de internationale voordrachten beoordeelt.

- Het KIEN is actief binnen het ICH NGO Forum, het internationale overlegorgaan van bij Unesco geaccrediteerde ngo's.⁵ Daarnaast participeert het KIEN in de werkgroep Living Heritage, Climate Change and the Environment en voorheen in de werkgroep Heritage Alive.

Andere ngo's die actief zijn op het gebied van immaterieel erfgoed staat het vrij om een accreditatie-aanvraag in te dienen bij het secretariaat van Unesco om een adviesrol bij het Intergouvernementeel Comité te vervullen. Hiervoor moet een procedure worden doorlopen (90-99 – ICH Operational Directives). Om in aanmerking te komen moet wel aan een aantal criteria worden voldaan, zoals bewezen deskundigheid op het gebied van immaterieel erfgoed en instemming met uitgangspunten van het verdrag.⁶

Daarnaast heeft Unesco binnen het Koninkrijk geaccrediteerd: de Fundashon Históriko Kultural Boneriano (Bonaire),⁷ het National Archeological Memory Management (Curaçao),⁸ de Fundashon Museo Tula (Curaçao) en twee internationale ngo's die hun secretariaat in Nederland hebben gevestigd: de International Federation of Thanatologists Associations⁹ en de Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore.¹⁰ Binnen de laatste ngo, de SIEF, die in het bestuur zit van het ICH NGO Forum, zijn Nederlandse onderzoekers actief. De SIEF publiceerde recent een position paper dat het belang van etnologisch en antropologisch onderzoek in het kader van het Unesco Verdrag beschrijft (SIEF 2022).

Het Koninkrijk der Nederlanden heeft een Permanente Vertegenwoordiging bij Unesco in Parijs. De PV behartigt de belangen van het Koninkrijk bij Unesco en is het OCW-aanspreekpunt voor het internationale Unesco-secretariaat. Daarnaast speelt Unesco Nederland een rol bij de uitvoering van het Unesco Verdrag.¹¹ Unesco Nederland is formeel het Unesco-aanspreekpunt voor Caribisch Nederland en heeft een rol in (de advisering voor) beleidsvorming en ontwikkeling op het gebied van immaterieel erfgoed, is betrokken bij (internationale) rapportering en heeft zitting in de toetsingscommissie voor de Inventaris en in de adviesraad van het KIEN.

Unesco Nederland heeft ook tot taak de relaties en interacties met andere Unesco-verdragen te stimuleren en is naast de Permanente

5. www.ichngoforum.org.

6. <https://ich.unesco.org/en/accreditation-of-ngos-00192>.

7. www.fuhikubo.org.

8. www.naam.cw.

9. www.thanos.org.

10. www.siefhome.org.

11. www.unesco.nl/nl/dossier/immaterieel-erfgoed.

Vertegenwoordiging een *linking pin* naar het internationale Unesco-secretariaat. Zo zal Unesco Nederland eind 2023 een advies uitbrengen over de noodzaak om in het cultuurbeleid meer ruimte te maken voor hedendaagse diasporische stadscultuur.¹² Het advies geeft antwoord op de vraag hoe stadsculturen beter erkend en gewaardeerd kunnen worden bij overheden, culturele instellingen en fondsen en zo kunnen bijdragen aan het oplossen van complexe maatschappelijke vraagstukken.

Omdat de rol van Unesco in het Nederlandse immaterieel erfgoedbeleid niet is vastgelegd, is de relatie en positiebepaling tussen Unesco Nederland en het KIEN niet altijd even helder. Dat kan voor wrijving zorgen. De aankomende actualisering door OCW van de taken van het KIEN kan deze onderlinge rolbepaling verbeteren.

De relatie met het onderwijs via het Unesco-scholennetwerk draagt bij aan de zichtbaarheid van immaterieel erfgoed.¹³ Het netwerk is toegankelijk voor scholen in het basis- en voortgezet onderwijs, middelbaar en hoger beroepsonderwijs en lerarenopleidingen. Op dit moment zijn er in Nederland 75 Unesco-scholen, waaronder 25 oriëntatiescholen. Aruba telt vier Unesco-scholen, Curaçao vier en Sint Maarten drie. De scholen besteden extra aandacht aan vrede en mensenrechten, intercultureel leren, duurzame ontwikkeling en wereldburgerschap. Met name het in 2009 geratificeerde Unesco Verdrag over de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen kent raakvlakken met immaterieel erfgoed.¹⁴ Het benadrukt onder meer het recht dat landen bezitten om een eigen cultuurbeleid te voeren en het belang van vrij verkeer van goederen en diensten en de veelzijdigheid en variatie in de cultuursector.

Ten slotte heeft de Raad voor Cultuur verschillende adviezen uitgebracht over immaterieel erfgoed. Een advies uit 2019 betrof de voordrachten van het Koninkrijk der Nederlanden voor de Internationale Unesco-Lijsten (RvC 2019). Op verzoek van de minister brengt de Raad voor Cultuur via een breed samengestelde commissie, waarin ook vertegenwoordigers van het Caribisch deel van het Koninkrijk zijn opgenomen, advies uit over de keuze en tijdsvolgorde van het nominatievoorstel. De adviesrol van de Raad voor Cultuur wordt opnieuw bekeken en heroverwogen in verband met de nieuwe nominatieprocedure.

12. www.unesco.nl/nl/artikel/maak-cultuurbeleid-dat-recht-doet-aan-de-diversiteit-in-nederland.

13. www.unesco.nl/nl/dossier/unesco-scholennetwerk.

14. <https://wetten.overheid.nl/BWBV0004039/2010-01-09>.

3.4.2 Het brede immaterieel erfgoedveld

Naast de hierboven beschreven organisaties die uitvoering geven aan het Unesco Verdrag zijn er veel meer organisaties die zich bezighouden met ondersteuning van gemeenschappen bij de borging van hun immateriële erfgoed. Deze partijen zitten verspreid over het hele culturele en maatschappelijke landschap.

Er zijn vele lokaal georiënteerde organisaties actief op het snijvlak van cultuur, erfgoed, maatschappelijke opgaven en duurzaamheid. Daar zetten zij zich in voor het versterken van de sociale cohesie in de wijken en het borgen van het immateriële erfgoed van de bewoners. Voorbeelden uit de Randstad zijn Verhalenhuis Belvédère,¹⁵ Concrete Blossom,¹⁶ DIG IT UP¹⁷ en Stichting Wijkcollectie,¹⁸ alle vier in Rotterdam, en Imagine IC¹⁹ en Jongerenplatform Lotus,²⁰ beide in Amsterdam.

Ook culturele instellingen zoals regionale en lokale musea, archieven en erfgoedhuizen kunnen een belangrijke rol spelen bij het borgen van het immateriële erfgoed. Zij kunnen er zich bovendien mee profileren en het gebruiken om nieuwe groepen aan zich binden. Een voorbeeld is Stedelijk Museum Schiedam, dat via het programma *Mijn Schiedam* sterk investeert in het aangaan van relaties met de verschillende groepen in de Schiedamse samenleving, en het museum letterlijk beschikbaar stelt voor de gemeenschappen om hun tradities te vieren.²¹ Het internationale Intangible Cultural Heritage & Museums Project onderzocht tussen 2017 en 2020 de samenwerking tussen musea en immaterieel erfgoedgemeenschappen.²²

Als verbinding tussen de gemeenschappen en het immaterieel erfgoedveld staan de ondersteunings- en koepelorganisaties die specifieke vormen van immaterieel erfgoed vertegenwoordigen, zoals de Koninklijke

Bond van Oranjeverenigingen,²³ de Stichting SPLIKA,²⁴ de Corsokoepel, en het Gilde van Vrijwillige Molenaars.²⁵ We hebben voor ons onder-

15. <https://verhalenhuisrotterdam.nl>.

16. www.concreteblossom.com.

17. <https://digitup.nl>.

18. <https://wijkcollectie.nl>.

19. <https://imagineic.nl>.

20. <https://newmetropolis.amsterdam/programma/jongerenplatform-lotus-jpl>.

21. <https://stedelijkmuseumschiedam.nl/mijn-schiedam-ontvangt-voor-drie-jaar-steun>.

22. www.ichandmuseums.eu.

23. www.oranjabond.nl.

24. <https://splika.nl>.

25. <https://gildevanmolenaars.nl>.

zoek slechts een klein aantal van dit soort initiatieven kunnen spreken en pretenderen op geen enkele manier een compleet overzicht te geven. In 4.3 gaan we verder in op de knelpunten die de geïnterviewden ervaren bij samenwerking in het veld.

Stedelijke cultuur: Verhalenhuis Belvédère

Verhalenhuis Belvédère is, vanuit een geheel eigen werkwijze, een goed voorbeeld van de vele lokaal georiënteerde stedelijke ondersteuners die actief zijn op het snijvlak van cultuur, erfgoed en maatschappelijke opgaven. Het Verhalenhuis, gevestigd in Rotterdam Zuid, noemt zichzelf het eerste Huis voor Immaterieel Erfgoed in Nederland. Het Verhalenhuis is een fysieke ontmoetingsplek voor gemeenschappen uit de wijk en de rest van Rotterdam.

Met behulp van kunst, cultuur en persoonlijke verhalen wil Verhalenhuis Belvédère zo veel mogelijk mensen en gemeenschappen met elkaar en met de veranderende stad verbinden. Dit gebeurt aan de hand van (foto)tentoonstellingen, (luister)voorstellingen, (stads)ontdekkingstochten, inspiratieprogramma's, publicaties, evenementen én eet- en ontmoetingsprogramma's zoals de Volkskeuken. Met de Volkskeuken gebruikt het Verhalenhuis de rijke eetculturen uit de wijk als verbindend element. Verschillende gastkoks serveren dagelijks een lunch voor bezoekers en gebruikers van het Verhalenhuis.

Verhalenhuis Belvédère heeft drie kernactiviteiten: persoonlijke (migratie)verhalen van Rotterdammers verzamelen en ontsluiten; Rotterdammers en met name mensen die niet snel in aanraking komen met het culturele aanbod in de stad laten participeren; en verhalen van de wijk Katendrecht verzamelen en ontsluiten voor bewoners en bezoekers.

3.4.3 Provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid

Provincies en gemeenten vullen immaterieel erfgoedbeleid verschillend in. In deze paragraaf geven we daarvan een overzicht. In hoofdstuk 7 gaan we verder in op ontwikkelrichtingen voor provincies en gemeenten.

Provincies

Provincies als Overijssel, waar een actief beleid wordt gevoerd, besteden een deel van de ondersteuning uit aan het KIEN. Er zijn ook provincies waar immaterieel erfgoed nog geen plek heeft in het cultuurbeleid. Dit komt mede door gebrek aan kennis over wat immaterieel erfgoed precies is en door onduidelijkheid bij ambtenaren over hoe het zich verhoudt tot erfgoedparticipatie, het sociale domein en andere beleidsterreinen zoals ruimtelijke ordening en duurzame ontwikkeling. Wel besteden sommige provincies aandacht aan vormen van storytelling, in de vorm van 'Het verhaal van'-projecten. Dit is geen immaterieel erfgoed binnen de definitie van Unesco, maar beleidsmakers gebruiken het wel om gemeenschappen en tradities in kaart te brengen ten behoeve van ondersteuning. Dit is bijvoorbeeld het geval in de Provincie Flevoland.

Binnen een aantal provincies worden erfgoedgemeenschappen ondersteund door erfgoedhuizen of vergelijkbare organisaties. Hierin lopen Zuid-Holland, Gelderland en Brabant voorop. De erfgoedhuizen zijn verenigd in de stichting Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland (OPEN).²⁶ De stichting OPEN en het KIEN werken momenteel aan een programma voor meer samenwerking tussen de erfgoedhuizen en het KIEN op het gebied van immaterieel erfgoed.

Gemeenten

Bij gemeenten vormt het immaterieel erfgoed doorgaans geen apart beleidsterrein. Slechts enkele gemeenten hebben het opgenomen in het beleid, zoals de gemeente Langedijk, waar bewoners, kermisexploitanten en ondernemers van de gemeente in gesprek gingen over de kermis. En in Alphen aan den Rijn kunnen inwoners immaterieel erfgoed voordragen voor een gemeentelijk erfgoedregister. Zoals recentelijk ook in de beleidsdoorlichting Erfgoed is geconstateerd, hebben gemeenten te weinig personeel en kennis op het gebied van immaterieel erfgoed en erfgoed in het algemeen, ook al geeft het KIEN in samenwerking met de Erfgoedacademie voorlichting en trainingen over immaterieel erfgoed

26. www.openerfgoed.nl.

(DSP-groep 2022). Het KIEN heeft diverse publicaties en andere informatiedragers ondergebracht in een Kennisbank.²⁷

3.4.4 Het Caribisch deel van het Koninkrijk

Bonaire

Op Bonaire werkt de Unesco Werkgroep Bonaire onder meer aan de implementatie van het Unesco Verdrag ter Bescherming van het Immateriële Erfgoed. De Unesco Werkgroep Bonaire bestaat uit cultuurexperts en verschillende partijen zoals de Sekshon di Kultura, Arte i Literatura (de sectie voor cultuur, kunst en literatuur van het Openbaar Lichaam Bonaire) en de Fundashon Históriko Kultural Boneriano (FuHiKuBo).²⁸ Ook het KIEN geeft regelmatig ondersteuning met kennis en middelen. Sinds 2022 is de leider van de Unesco Werkgroep Bonaire ook lid van het Global Facilitator Network.

De Inventaris is samengesteld op basis van nationale consultaties. Bonaire werkt met vertegenwoordigers van gemeenschappen en focusgroepen, die elementen aandroegen voor de Inventaris. De Inventaris is te raadplegen via de website Patrimonio Kultural Intangibel Boneiru (Immaterieel Cultureel Erfgoed Bonaire).²⁹ De website is in drie talen toegankelijk: Papiamentu, Nederlands en Engels. Onderwijs kan op Bonaire een belangrijk middel zijn om het immaterieel cultureel erfgoed voor de volgende generaties levend te houden.

FuHiKuBo houdt zich al 25 jaar bezig met het documenteren en archivering van immaterieel cultureel erfgoed op alle gebieden. Dit materiaal werd onder meer gebruikt in de capaciteitsopbouw sessies voor de implementatie van het Unesco Verdrag en wordt ook op andere eilanden benut. FuHiKuBo ondersteunt ook inventarisaties op andere eilanden en is de enige programmaproducent met zendtijd op de Caribische eilanden binnen het Koninkrijk. De zendtijd wordt gebruikt om immaterieel cultureel erfgoed in het algemeen en oudere dragers van immaterieel cultureel erfgoed in het bijzonder te promoten. FuHiKuBo is sinds 2020 geaccrediteerd ngo binnen Unesco, is actief lid van het ICH NGO Forum en heeft zitting in drie werkgroepen.

Saba

Verschillende partijen zijn betrokken bij het Unesco Verdrag: de overheid van Saba, Child Focus, Saba Lions, Saba Heritage Center, Saba Lace

27. www.immaterieelerfgoed.nl/kennisbank.

28. www.fuhikubo.org.

29. www.patrimoniokulturalintangibelboneiru.com.

Women, Sea and Learn, Saba Tourist Bureau en Sacred Heart School. Saba heeft op dit moment nog geen Inventaris voor immaterieel erfgoed. Het Saba Heritage Center³⁰ heeft een tentoonstelling over de cultuur en geschiedenis van Saba, waaronder immaterieel cultureel erfgoed, en huisvest een ruimte voor makers van Saba Lace.

Sint Eustatius / Statia

In oktober 2022 heeft de lokale overheid de Statia Cultural Heritage Implementation Committee (SCHIC) geïnstalleerd om uitvoering te geven aan het Unesco Verdrag. Op Sint Eustatius is een lijst met elementen samengesteld, maar er is nog geen Inventaris. Het is de bedoeling dat gemeenschappen, historici en immaterieel erfgoedorganisaties betrokken worden bij het borgen van immaterieel erfgoed. Er is behoefte aan samenwerking, bijvoorbeeld met Sint Maarten en Saba, om een implementatieplan voor immaterieel erfgoed te ontwikkelen.

Curaçao

Op Curaçao zijn meerdere organisaties, gemeenschappen en overheden actief bij het immaterieel erfgoed. De nationale Unesco-commissie in Curaçao, de NatCom Curaçao,³¹ ontvangt financiering van het departement voor educatie en cultuur om het Unesco Verdrag te implementeren. Er zijn twee ngo's geaccrediteerd bij het verdrag: de Fundashon Museo Tula³² en het National Archaeological Anthropological Memory Management.³³

Elf immaterieel erfgoedelementen zijn op een lijst geplaatst op basis van desk study, door een researchteam en door middel van training in gemeenschappen. Op dit moment is er nog geen toegankelijke inventaris aanwezig, maar deze is wel in ontwikkeling. De inventaris wordt toegankelijk via de website van de NatCom Curaçao. Het Nationaal Archeologisch en Antropologisch Geheugenbeheer van Curaçao heeft expertise over het verdrag geleverd en bijgedragen aan capaciteitsopbouw op alle eilanden. Op Curaçao zijn vier Unesco-scholen aangesloten met aandacht voor immaterieel erfgoed.

Aruba

Op Aruba werkt onder andere de NatCom Aruba aan de implementatie van het Unesco Verdrag. Op dit moment is er nog geen Inventaris aanwezig, maar er is wel een website in ontwikkeling. De Inventaris wordt toegankelijk via de website van de NatCom Aruba, is bedoeld

30. www.sabatourism.com/museums/saba-heritage-center-windwardside.

31. <https://natcomcuracao.org>.

32. <https://fundashonmuseotula.com>.

33. <https://naam.cw>.

voor zowel Arubaanse gemeenschappen als voor minderheden op Aruba (bijvoorbeeld uit Venezuela).

Een belangrijke organisatie op het gebied van immaterieel erfgoed is Collectie Aruba (Coleccion Aruba), het documentaire erfgoedportaal voor Aruba. Dit is het resultaat van de samenwerking van Aruba's documentaire erfgoedinstellingen, zoals het Nationaal Archief Aruba, de Nationale Bibliotheek, UNOCA, het Archeologisch Museum en de Stichting Monumentenfonds Aruba. Op Aruba zijn vier Unesco-scholen aangesloten met aandacht voor immaterieel erfgoed.

Sint Maarten

Op Sint Maarten werken het ministerie van Education, Culture, Youth and Sport en de NatCom Sint Maarten samen aan het immaterieel erfgoedbeleid. Er is een ICH-commissie die bestaat uit actieve professionals op het gebied van cultuurbeleid, nationale ontwikkeling, erfgoedmanagement, jeugdzaken en traditiedragers. Ook worden groepen jongeren getraind.

Sinds 2014 worden nationale consultaties gehouden om het immaterieel erfgoed in kaart te brengen en erover te spreken met ouderen in de gemeenschappen. In 2019 werd de Inventaris officieel gepresenteerd en door de minister van Cultuur van het eiland erkend.³⁴ De IRICh-website (*I Remember Intangible Cultural Heritage*) maakt de groeiende Inventaris zichtbaar. Jongeren worden betrokken bij het inventariseren en documenteren van erfgoed, bijvoorbeeld bij de officiële dans Ponum Dance.

Op Sint Maarten zijn vier Unesco-scholen aangesloten met aandacht voor immaterieel erfgoed. Ook is het mogelijk om op de universiteit een cursus te volgen over immaterieel erfgoed en de geschiedenis ervan. Unesco gaf financiële ondersteuning voor naschoolse programma's.

3.4.5 Het Verdrag van Faro: uitdagingen

Staatssecretaris Gunay Uslu heeft in april 2023 te kennen gegeven het door de Raad van Europa opgestelde Verdrag van Faro te willen ondertekenen. Dit verdrag benadrukt een perspectief op erfgoed waarin mensen en hun relatie met erfgoed centraal staan. Daarmee committeert Nederland zich aan het versterken van de maatschappelijke waarde van erfgoed.³⁶

34. www.unesco.sx/reportsyear-reports/intangible-culture-heritage-inventory.

35. www.irich.sx.

36. www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/04/21/nederland-gaat-verdrag-van-faro-ondertekenen.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) coördineert de uitvoering van het Verdrag van Faro.³⁷ Vooruitlopend op de ondertekening heeft de RCE samen met het veld een verkenning uitgevoerd. Er wordt gewerkt aan een uitvoeringsagenda met drie speerpunten: participatie in de volle breedte, een open houding voor andere erfgoedopvattingen, en plaatsing van erfgoed midden in de samenleving. In deze uitvoeringsagenda zijn veel kansen en overeenkomsten met immaterieel erfgoed te vinden. Meer hierover in 4.3.4.

3.4.6 Fondsen

Op landelijk niveau kunnen bij verschillende organisaties subsidies voor immaterieel erfgoed worden aangevraagd. Als Rijkscultuurfonds is het Fonds voor Cultuurparticipatie rechtstreeks verbonden met het immaterieel erfgoedbeleid. Ook bij andere fondsen, zoals het particuliere Cultuurfonds (voorheen Prins Bernhard Cultuurfonds), kunnen aanvragen worden ingediend voor projecten op het gebied van immaterieel erfgoed.

Daarnaast zijn er diverse tijdelijke regelingen waar immaterieel erfgoed een rol in speelt. Een voorbeeld is de regeling in het kader van het Herdenkingsjaar Slavernij.³⁸ Vermelding verdient ook de regeling van het VFonds bedoeld voor levende culturele tradities van Indische, Molukse en Papua-gemeenschappen in Nederland.³⁹ Bijzonder is dat deze laatste regeling rechtstreeks voortkomt uit overheidsbeleid, maar dit keer via het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport vanuit het programma *Collectieve erkenning van de Indische gemeenschap*.⁴⁰ Het VFonds is als uitvoeringsorganisatie gekozen vanwege de al aanwezige sterke relaties met de Indische gemeenschap (zie ook 5.2).

Op regionaal vlak bieden veel provincies subsidiemogelijkheden voor immaterieel erfgoedgemeenschappen. Zo verstrekt de Provincie Overijssel vouchers voor het uitvoeren van borgingsplannen die gemeenschappen hebben opgesteld voor bijschrijving in de Inventaris. Ten slotte is DutchCulture⁴¹ actief met onder andere haar matchingsfonds voor internationale samenwerking tussen cultuur- en erfgoedmakers (zie ook 6.2). In 5.1 gaan we verder in op de knelpunten die gemeenschappen en erfgoedveld ervaren bij het verkrijgen en verstrekken van subsidies.

37. www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro.

38. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/discriminatie-en-racisme/slavernijverleden/herdenkingsjaar-slavernijverleden.

39. <https://houdjeerfgoedlevend.nl>.

40. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/tweede-wereldoorlog/collectieve-erkenning-indische-gemeenschap.

41. <https://dutchculture.nl>.

3.4.7 Ambachten

Traditioneel vakmanschap en ambachten vormen een van de vijf domeinen van immaterieel erfgoed die Unesco onderscheidt. De ambachtensector in Nederland is op dit moment erg versnipperd en kent verschillende knelpunten op het gebied van onderwijs, innovatie, slagkracht en positionering. Om de versnippering tegen te gaan en de (maatschappelijke) positie van ambachten te verbeteren is het Sector Overleg Ambachten in het leven geroepen. Hierin hebben onder andere het KIEN en het Ambacht in Beeld Festival zitting.⁴² Dit sectoroverleg start in het najaar van 2023 met een uitvoeringsprogramma en thematische werktafels.

3.4.8 Onderzoek en kennis

Onderzoek naar en kennisuitwisseling over immaterieel erfgoed vindt in Nederland plaats bij verschillende instellingen en partijen. Allereerst bij het KIEN, waar de afdeling Kennisontwikkeling onderzoek doet ter ondersteuning van de praktische borging van immaterieel erfgoed. Dit onderzoek betreft onderwerpen als diversiteit, duurzaamheid, toerisme, gender en controversieel erfgoed. Hiervoor werkt het KIEN met een speciale Kennisagenda. In de eerste periode (2017–2020) was het *thema Immaterieel erfgoed als proeftuin van een mondialiserende samenleving*. De huidige Kennisagenda heeft drie thema's: Duurzaamheid, Diversiteit en Inventarisatiemethodieken (KIEN 2022a).⁴³ Ook is het KIEN internationaal actief binnen het ICH NGO Forum van Unesco en Europese onderzoeksprojecten.

Daarnaast zijn er diverse andere onderzoeksinstituten en erfgoedorganisaties actief op het gebied van (wetenschappelijk) onderzoek, documentatie en praktijkgerichte kennisopbouw. Een daarvan is het Meertens Instituut, dat zich bezighoudt met de cultuur van het dagelijks leven en immaterieel erfgoed. Bij de Reinwardt Academie is immaterieel erfgoed onderdeel van het curriculum en is samen met Imagine IC de methode emotienetwerken ontwikkeld (zie kader).⁴⁴ Bij de Universiteit Utrecht wordt onderzoek gedaan naar immaterieel erfgoed en wordt sinds 2023 een scriptieprijs uitgereikt, op initiatief van het KIEN en vernoemd naar de in 2021 overleden Albert van der Zeijden, wetenschappelijk medewerker van het KIEN.⁴⁵ Ook actief binnen het kennisdomein zijn de Erfgoedacademie, de RCE (in het kader van het Verdrag van Faro), provinciale erfgoedhuizen en diverse andere universiteiten en musea.

42. <https://ambachtinbeeldfestival.nl>.

43. www.immaterieelerfgoed.nl/nl/kennisontwikkeling.

44. www.reinwardt.ahk.nl/lectoraat-cultureel-erfgoed/emotienetwerken.

45. www.immaterieelerfgoed.nl/nl/Albert-van-der-Zeijdenscriptieprijs.

Op het gebied van internationaal onderzoek neemt Nederland neemt onder meer deel aan het Joint Programming Initiative on Cultural Heritage and Global Change (JPI CH), een Europees onderzoek-netwerk op het gebied van materieel, immaterieel en digitaal erfgoed.⁴⁶ In de Nationale Onderzoeksraad Erfgoed zit een vertegenwoordiger voor immaterieel erfgoed.

In het Caribisch deel van het Koninkrijk zijn verschillende onderzoeken en onderwijsprojecten uitgevoerd, zoals de door NWO gefinancierde projecten *Traveling Caribbean Heritage* en *Cultural Practices of Citizenship under Conditions of Fragmented Sovereignty*. Het onderzoeksproject *Travelling Caribbean* identificeert en documenteert de overdracht en vitaliteit van reizend immaterieel erfgoed en richt zich op cultureel erfgoed en nationale identificatie in Aruba, Bonaire en Curaçao en hun diaspora in Nederland. Het project kijkt naar erfgoedvorming, natievorming en *nation branding*. Het heeft ook als doel om erfgoed-specialisten op de eilanden op te leiden. Het project werd uitgevoerd door een consortium van de Universiteit van Curaçao, de Universiteit van Aruba, FuHiKuBo (Bonaire), het KITLV en de Erasmus Universiteit Rotterdam.⁴⁷

In het kader van het Culture Studies Program heeft de Universiteit van Curaçao een onderwijsprogramma rond de implementatie van het Unesco Verdrag ontwikkeld. Samen met NAAM en het Surinaams Nationaal Archief heeft de Universiteit van Curaçao een collectie van 1410 oral history clips op de regionale Memory of the World-lijst geplaatst.

De Universiteit van Sint Maarten neemt deel aan een Koninkrijksbreed onderzoeksproject getiteld *Island(ers) at the Helm*, dat onderzoekers en maatschappelijke partners samenbrengt om technische, traditionele en hedendaagse kennispraktijken te combineren en duurzame en inclusieve strategieën voor sociale aanpassing aan klimaatuitdagingen te co-creëren. Het project wordt uitgevoerd door een consortium van de Universiteit van Amsterdam, het KITLV en de Universiteit van Sint Maarten.⁴⁸

46. www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/joint-programming-initiative.

47. www.kitlv.nl/traveling-caribbean-heritage.

48. www.kitlv.nl/islanders-at-the-helm.

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland coördineert al meer dan tien jaar de implementatie van het Unesco Verdrag in Nederland. Het KIEN is gehuisvest bij het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem en helpt beoefenaars van immaterieel erfgoed met het borgen (ontwikkeling, promoten, doorgeven) van hun immaterieel erfgoed.

De meest zichtbare activiteit van het KIEN is het beheer van de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. In tien jaar tijd zijn er 215 vormen van immaterieel erfgoed opgenomen in de Inventaris. Daarnaast inventariseert het KIEN via een laagdrempelig Netwerk Immaterieel Erfgoed en een register van inspirerende voorbeelden van borging.

Vanuit het team erfgoedzorg worden gemeenschappen begeleid in het schrijven van borgingsplannen (noodzakelijk voor opname in de Inventaris) en worden de beoefenaars verder ondersteund in de uitvoering van hun erfgoed. Het KIEN richt zich daarnaast op bewustwording, promotie en deskundigheidsbevordering voor diverse doelgroepen. Onder andere via kennisbijeenkomsten voor de gemeenschappen en beoefenaars (IE-dagen) en voor erfgoedinstellingen, gemeenten en provincies.

Voor het brede publiek organiseert het KIEN onder andere de bewustwordingscampagnes (zoals #ditook) en het project Immaterieel *erfgoedspotten*. Bij dit laatste project wordt immaterieel erfgoed op locatie zichtbaar gemaakt door middel van informatiebordjes en video's. Het KIEN werkt ook samen met en in het Openluchtmuseum aan bewustwording door immaterieel erfgoedpresentaties, de Ambachtenwerkplaats en in programmering, en draagt bij aan het nieuwe Huis voor Immaterieel Erfgoed.

Voor het domein ambachten ontwikkelde het KIEN in 2018 het Ambachtenlab, een methodiek waarbij ambachtslieden in samenwerking met kunstenaars/ontwerpers en mbo-studenten innovatie van het ambacht kunnen onderzoeken. Aan de hand van een vierjaarlijkse Kennisagenda doet de afdeling Kennisontwikkeling van het KIEN onderzoek met als doel kennisverdieping ten behoeve van de praktijk van borging van immaterieel erfgoed. Daarnaast is zij internationaal actief, onder meer in het zogenaamde ICH NGO Forum van Unesco.

www.immaterieelerfgoed.nl

Uitdagingen en knelpunten

In de afgelopen tien jaar hebben het KIEN en andere organisaties in het veld grote stappen gezet in het ondersteunen van de immaterieel erfgoedgemeenschappen. Toch ondervinden gemeenschappen nog steeds, en soms in toenemend mate, knelpunten bij de uitoefening van hun erfgoed. Dit komt ook naar voren in de Tweede Kamermotie van Van Strien c.s. uit 2022 (Van Strien, Werner & Kwint 2022). Door de uitdagingen en knelpunten in dit hoofdstuk centraal te stellen geven wij misschien het idee dat gemeenschappen alleen maar problemen ondervinden. Dat beeld is slechts ten dele waar. We willen benoemen dat het KIEN en andere organisaties de afgelopen tien jaar hard gewerkt hebben om het verdrag te implementeren en gemeenschappen te helpen hun erfgoed te borgen. Het benoemen van de uitdagingen en knelpunten ondersteunt het zich verder ontwikkelen van het immaterieel erfgoedveld in Europees Nederland en het Caribisch deel van het Koninkrijk.

Opbouwen van vertrouwen

Niet alle uitdagingen en knelpunten zijn te vangen in concrete maatregelen en oplossingen. Zo komt het begrip 'vertrouwen' regelmatig naar voren. Wij vinden het belangrijk om ook dit te benoemen als voorwaarde om een gelijkwaardig, inclusief en dynamisch immaterieel erfgoed stelsel te creëren waar ruimte is voor nieuwe stemmen, verhalen en gemeenschappen.

Bij immaterieel erfgoed hebben we te maken met grote, min of meer professionele organisaties zoals corso's en Zomercarnaval, en met veel relatief kleine, informele gezelschappen, organisaties en individuele ambachtsmensen. Voor beide groepen geldt dat ze door vrijwilligers worden gedragen en dat de beoefenaars een sterke persoonlijke relatie hebben met het erfgoed, dat mede hun identiteit laadt. Bij het aangaan van relaties met deze groepen door instellingen en overheden is vertrouwen dan ook belangrijk. We zien dat dit speelt bij alle groepen

erfgoedbeoefenaars. Dit vertrouwen (of gebrek eraan) komt tot uiting in de manier waarop gemeenschappen worden benaderd bij het aanvragen van subsidies, het verlenen van vergunningen enzovoort.

Vertrouwen komt ook tot uiting in de samenwerking tussen gemeenschappen en (culturele) organisaties, of tussen organisaties onderling. Dit geldt vooral bij het aangaan van relaties met grote, gesubsidieerde instellingen met betaalde krachten. Bijvoorbeeld bij gemeenschappen die het gevoel hebben dat ze alleen mogen komen opdraven als er weer een participatievinkje moet worden gezet. Maar we zien het ook bij sociaal-culturele organisaties waarvoor samenwerking met gemeenschappen al de praktijk is en waar al jaren is geïnvesteerd in een vertrouwensrelatie met gemeenschappen. Zij ervaren een ongelijkwaardigheid in de samenwerking met professionele gesubsidieerde cultuurorganisaties. Er heerst het gevoel dat instellingen alleen dingen komen halen, maar dat ze niet echt gelijkwaardig mogen meedoen. Dit wordt nog versterkt als de experts (vanuit de gemeenschappen) vrijwilliger zijn, die zich moeten verhouden tot betaalde medewerkers van professionele instellingen.

4.1 Knelpunten voor erfgoedgemeenschappen

De knelpunten waar ook de motie Van Strien aan refereert, zoals stijgende kosten, hogere eisen aan veiligheid en toenemende bestuurdersaansprakelijkheid, zijn in alle gesprekken uitgebreid aan de orde gekomen. In deze paragraaf behandelen we stapsgewijs de knelpunten die door individuen, netwerken en gemeenschappen worden ervaren.

Het is onmogelijk om op alle knelpunten uitvoerig in te gaan. Daarom bespreken we hier zes urgente knelpunten waar ook oplossingsrichtingen voor te geven zijn. Veel knelpunten kan het ministerie van OCW niet alleen oplossen. Gemeenten, provincies en andere ministeries dragen hier ook verantwoordelijkheid voor. Immaterieel erfgoed kent veel *cross-overs* met andere domeinen. Dat vraagt om een interdisciplinaire en interdepartementale aanpak. De oplossingsrichtingen worden in de onderstaande tabellen al kort aangestipt en komen in de paragrafen 4.7 t/m 4.10 verder aan de orde. We behandelen het onderwerp financiering bovendien apart in hoofdstuk 5.

Knelpunt: taalgebruik en taal

Beschrijving van het knelpunt	De taal die in vergunningsaanvragen en fondsaanvragen wordt gebruikt, vormt een belemmering voor erfgoedgemeenschappen. Vaak worden gemeenschappen op dezelfde manier aangesproken als grote commerciële partijen. 'Je moet wel enorm veel bestuurskundig inzicht hebben om mee te kunnen doen.'
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Voor alle gemeenschappen, met name in het Caribisch deel van het Koninkrijk.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	Provincies, gemeenten, veiligheidsregio's, fondsen.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Provincies, gemeenten, veiligheidsregio's, fondsen.
Oplossingsrichting	<p>Verlaag administratieve en regeldruk bij vergunningen. Dit vraagt om een andere behandeling en om maatwerk voor dit soort vrijwilligersorganisaties.</p> <p>Bied ondersteuning voor deze organisaties bij het doen van aanvragen en versimpel aanvraagprocedures (zie 5.1). Dit geldt ook voor een ondersteuningsstructuur in het Caribische deel van het Koninkrijk. Bied de mogelijkheid om in andere talen dan het Nederlands aanvragen te doen, bijvoorbeeld in het Papiaments en Engels in het Caribisch deel van het Koninkrijk. Hiermee is ervaring opgedaan in het kader van Herdenkingsjaar Slavernijverleden. Na evaluatie kan dit uitgebreid worden naar andere regelingen.</p>

Knelpunt: toegang tot kennis en ondersteuning

Beschrijving van het knelpunt	Toegang tot kennis en ondersteuning wordt niet altijd als adequaat gezien. De gemeenschappen geven aan dat de behoefte aan ondersteuning maar in beperkte mate zit in informatiebehoefte en het bijwonen van bijeenkomsten, zoals die worden aangeboden door het KIEN, erfgoedhuizen en andere instellingen. De verscheidenheid aan immaterieel erfgoed is zo groot dat een algemene oplossing vaak niet aansluit bij de behoefte. ->
-------------------------------	---

Knelpunt: toegang tot kennis en ondersteuning

Beschrijving van het knelpunt (vervolg)	Er is met name behoefte aan maatwerk. Denk aan financieringsmogelijkheden, fondsenwerving, kennis over archivering en documentatie, toegang tot andere (professionele) netwerken, vergunningsaanvragen, bestuurszaken, wet- en regelgeving en het zichtbaar maken van immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld op een website).
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Voor alle gemeenschappen, met name in het Caribisch deel van het Koninkrijk.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	Het KIEN, erfgoedhuizen.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Het KIEN, het Netwerk Digitaal Erfgoed, participatie-coaches (via erfgoedhuizen), lokale netwerken en organisaties.
Oplossingsrichting	<p>Zorg voor samenwerking tussen de verschillende fondsen en maak dit inzichtelijk voor de erfgoedgemeenschappen.</p> <p>Bied ruimte in het bestel om de archivering en documentatie van immaterieel te borgen. Maak het mogelijk dat dit kan door middel van Oral History. Gemeenschappen hebben hier ondersteuning bij nodig, bijvoorbeeld via het Platform Sprekende Geschiedenis⁴⁹ of het Netwerk Digitaal Erfgoed.⁵⁰</p> <p>Deze taak zou wel officieel belegd moeten worden bij Netwerk Digitaal Erfgoed, waardoor immaterieel erfgoed ook beter bruikbaar, houdbaar en zichtbaar wordt in het digitale landschap.</p> <p>Een oplossing is mogelijk het uitgeven van vouchers, zoals de provincie Overijssel ze verstrekt voor het uitvoeren van borgingsplannen. Immaterieel erfgoedgemeenschappen kunnen op die manier zelf ondersteuning op maat inhuren op de onderdelen waar zij specifiek behoefte aan hebben. De vraag is wel hoe haalbaar dit is, gezien het grote aantal immaterieel erfgoedgemeenschappen.</p> <p>Bied waar nodig ondersteuning vanuit het Meertens Instituut, het KIEN en stichting Digitaal Erfgoed Nederland (Cultuurconvenant 2022–2025) aan culturele instellingen in Caribisch Nederland in de vorm van training en community building.</p>

49. <https://sprekendegeschiedenis.nl>.

50. <https://netwerkdigitaalnerfgoed.nl>.

Knelpunt: vergunningen en regeldruk

Beschrijving van het knelpunt	De afstand tussen gemeente en inwoners wordt als steeds groter ervaren. De opgelegde vergunningsdruk op het gebied van de veiligheid, openbare orde, milieu etc. is enorm toegenomen. Gemeenschappen ervaren de bureaucratische procedures en administratieve last (een aanvraag van 25 tot 30 A4'tjes is eerder regel dan uitzondering) als een grote barrière voor het uitoefenen van hun tradities. Er is in de gemeenschappen in de regel begrip voor de noodzaak van vergunningen, maar onbegrip voor de manier waarop ze worden opgelegd en communicatie hierover plaatsvindt.
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Voor alle typen gemeenschappen, en met name voor gemeenschappen met festiviteiten in de openbare ruimte.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	De afstand tot de overheid bij alle overheidslagen en departementen. In wet- en regelgeving worden nieuwe eisen onderbracht, maar niemand voelt zich verantwoordelijk voor de uitwerking hiervan op immaterieel erfgoedgemeenschappen.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Rijksoverheid, provincies en gemeenten via zorgplicht voor immaterieel erfgoedgemeenschappen
Oplossingsrichting	Werk toe naar een dienstbare overheid. Veel gemeenschappen pleiten daarom voor vaste aanspreekpunten (bijvoorbeeld via cultuurmakelaars), op lokaal niveau, waar beoefenaars terecht kunnen met vragen over alle beleidsterreinen, en vanwaar ze weer kunnen worden doorverwezen naar het juiste loket. In dit kader kan de Omgevingswet voor gemeenschappen een goed instrument zijn om positie en belangen voor langere tijd te verankeren. Jaarlijks terugkerende evenementen kunnen op die manier beter verankerd worden. Zie ook 7.3.

Knelpunt: proactieve houding overheid

Beschrijving van het knelpunt	Gemeenschappen missen vaak een proactieve houding van de gemeente in het meenemen van immaterieel erfgoed bij aanpassingen aan de openbare ruimte. Beoefenaars moeten bijvoorbeeld zelf alert blijven op wijzigingen in de route van een optocht, zoals het plaatsen van rotondes of het verplaatsen van bomen.
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Met name voor gemeenschappen waarbij de festiviteiten plaatsvinden in de openbare ruimte.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	Provincies, gemeenten.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Beleidsmedewerkers bij gemeenten.
Oplossingsrichting	<p>Werk toe naar een integrale aanpak. Immaterieel erfgoed is per definitie interdisciplinair en doorkruist vaak meerdere beleidsdomeinen binnen gemeenten (onder andere cultuur, sociaal domein, vrijetijdseconomie, omgeving). Positionering van immaterieel erfgoed over meerdere beleidsterreinen binnen provincies en gemeenten bevordert een proactieve houding tegenover immaterieel erfgoedgemeenschappen.</p> <p>Ook wordt dan de meerwaarde van immaterieel erfgoed voor verschillende domeinen duidelijker.</p> <p>Breng in kaart welk immaterieel erfgoed op lokaal niveau beoefend wordt. Monitor waar behoeften liggen en waar proactief ondersteuning verleend kan worden als basis voor gemeentelijk cultuurbeleid.</p> <p>Stel eventueel een zorgplicht in voor het immaterieel erfgoed in de eigen regio.</p> <p>Houd rekening met immaterieel erfgoed bij het vormgeven van bestemmingsplannen. Dit kan via de omgevingswet waarin de omgang met cultureel erfgoed (en dus ook immaterieel erfgoed) in de fysieke leefomgeving wordt geregeld. Hier ligt ook een rol voor de gemeenschappen zelf.</p> <p>Zie ook 7.3.</p>

Knelpunt: financiering (uitgebreide analyse in 4.3)

Beschrijving van het knelpunt	<p>Immaterieel erfgoed ontvangt in de regel weinig (structurele) subsidie, zeker in vergelijking met andere vormen van cultuur. Veel vormen van immaterieel erfgoed bedruipen zichzelf.</p> <p>Doordat de eisen vanuit overheden (vergunningen, bestuurs-aansprakelijkheid, veiligheid) steeds strikter worden, wordt de financiële situatie van verenigingen steeds nijpender.</p>
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Voor alle gemeenschappen, met name in het Caribisch deel van het Koninkrijk.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	Fondsen, gemeenten, provincies, rijksoverheid.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Fondsen, gemeenten, provincies, rijksoverheid.
Oplossingsrichting	<p>Maak het ontoegankelijke financieringslandschap inzichtelijk en toegankelijk.</p> <p>Baseer criteria en randvoorwaarden op de noden van gemeenschappen en niet andersom.</p> <p>Maak het aanvragen van subsidies en fondsen laagdrempelig door andere aanvraagmogelijkheden te bieden dan puur schriftelijk en overweeg een andere vorm van financiering door bijvoorbeeld het verstrekken van vouchers. Het zijn geen grote commerciële partijen die enorme geldbedragen aanvragen, houd het simpel en ga uit van vertrouwen.</p> <p>De systeemwereld maakt een complex systeem. Dan is het goed om de leefwereld te helpen om mee te komen in de systeemwereld. Dit vraagt om een bredere inbedding van immaterieel erfgoed in de BIS en bestuurlijke afspraken tussen rijk, provincies en gemeenten.</p> <p>Bied een loketfunctie aan op de eilanden om de toegang tot de cultuurfondsen en private fondsen in het Caribisch deel van het Koninkrijk te vergroten. De fondsen hebben de opdracht en verantwoordelijkheid om bekendheid te geven op de eilanden en resultaten te halen. Het private Cultuurfonds kan als voorbeeld dienen, met een onafhankelijke zusterorganisatie op de zes eilanden.</p>

Knelpunt: oefenruimten en bouwlocaties

Beschrijving van het knelpunt	Zoals collecties een plek nodig hebben om onder goede condities beheerd te kunnen worden, zo hebben immaterieel erfgoedgemeenschappen een locatie nodig om te oefenen of wagens te bouwen. Veel gemeenten houden hier geen rekening mee in bestemmingsplannen, bouwbesluiten of regelingen voor amateurkunst of cultuurparticipatie. Daardoor moeten gemeenschappen commerciële bedragen betalen. Die kunnen zij doorgaans niet opbrengen uit de ledenbijdragen.
Voor welke (typen) gemeenschappen is het een knelpunt?	Voor alle gemeenschappen.
Wie is betrokken bij het knelpunt?	Gemeenten.
Welke organisaties/overheden kunnen het knelpunt oplossen?	Gemeenten.
Oplossingsrichting	Houd rekening met immaterieel erfgoed bij het opstellen van bestemmingsplannen. Dit kan via de Omgevingswet waarin de omgang met cultureel erfgoed (en dus ook immaterieel erfgoed) in de fysieke leefomgeving wordt geregeld. Faciliteer fysieke plekken waar immaterieel erfgoed kan plaatsvinden. Zo kunnen er ook <i>cross-overs</i> ontstaan tussen culturele praktijken, denk aan buurthuizen, musea en leegstaande kerken. Neem via regelingen amateurkunst en cultuurparticipatie immaterieel erfgoed mee in deze domeinen. Dit is noodzakelijk om actieve cultuurbeoefening te kunnen blijven ondersteunen. Dit geldt vooral voor de domeinen festiviteiten, rituelen en sociale praktijken, spreken, zingen en vertellen en uitvoerende kunsten.

4.2 Uitdagingen bij de Inventaris

De afgelopen tien jaar heeft het KIEN hard gewerkt aan het opbouwen van een Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.⁵¹ Het opstellen van zo'n inventaris is een verplichting die voortvloeit uit het ratificeren van het Unesco Verdrag en een voorwaarde voor internationale nominaties. De wijze waarop dit gebeurt, staat ieder land vrij. Op dit moment zijn 215 vormen van immaterieel erfgoed bijgeschreven in de Inventaris en 378 zijn opgenomen in het Netwerk. De Inventaris groeit dus spectaculair (DSP-groep 2022, p. 95). Tegelijkertijd is er kritiek op de dekking, het doel en de meerwaarde van de Inventaris.

4.2.1 Procedure

De Rijksoverheid heeft als uitgangspunt bij de opbouw van de Inventaris gekozen voor de bottom-upbenadering, in de geest van het Unesco Verdrag: gemeenschappen dragen zelf hun immaterieel erfgoed aan voor de lijst (Staten-Generaal 2012).

Gemeenschappen melden zichzelf bij het KIEN aan voor opname in het Netwerk. Dit gebeurt op een laagdrempelige manier waarbij de gemeenschappen zelf verantwoordelijk zijn voor beschrijving van het eigen immaterieel erfgoed en het beheer van de pagina (en foto's) op de website. In een volgende stap kunnen gemeenschappen uit het Netwerk aangeven interesse te hebben om opgenomen te worden in de Inventaris. Het KIEN selecteert tweemaal per jaar, onder andere op basis van de motivaties, gemeenschappen voor het deelnemen aan de cursus *Bouwen aan een borgingsplan*. Hierbij houdt het KIEN rekening met een zo divers mogelijke inventaris. Tijdens de cursus schrijven de gemeenschappen zelf een borgingsplan en vullen het voordrachtsformulier in, ondersteund door het KIEN.

Het borgingsplan en voordrachtformulier worden vervolgens voorgelegd aan een onafhankelijke Toetsingscommissie, die het bestuur van het KIEN adviseert over de voordracht. Elke drie jaar worden de ontwikkelingen en de borgingsactiviteiten door de beoefenaars geëvalueerd en wordt het borgingsplan geüpdatet. Dit laatste komt ook voort uit een verplichting vanuit het verdrag, waarbij de Inventaris regelmatig geüpdatet moet worden.

De gemeenschappen ervaren de hierboven beschreven uitgebreide procedure en intensieve begeleiding als zeer positief. Ook internationaal is er vanuit erfgoedexperts en ngo's veel interesse voor de

51. www.immaterieelerfgoed.nl/immaterieelerfgoed.

manier van begeleiding en inventarisatie in Nederland. Alle door ons geïnterviewde erfgoedbeoefenaars roemen de persoonlijke begeleiding een aandacht vanuit het KIEN. De keerzijde van deze warme begeleiding is wel, volgens verschillende gesprekspartners uit het veld, dat de nodige afstand soms ontbreekt. Zij zien dat het KIEN zich soms vereenzelvigd met de gemeenschappen en beoefenaars. Dit kan problemen opleveren als er, bijvoorbeeld in de Toetsingscommissie, discussie ontstaat over een voorgenomen bijschrijving. Daarnaast vergt deze manier van begeleiding veel capaciteit. Het KIEN geeft zelf aan dat het beheren van een landelijke Inventaris op deze manier op termijn niet meer haalbaar is.

Het KIEN doet zelf ook onderzoek naar de gehanteerde inventarisatiemethodieken. Dit onderzoek, dat onderdeel is van de Kennisagenda 2021–2024, richt zich op vier thema's: impact en erkenning, evaluaties borgingsplannen, waarden en clusters.⁵² De uitkomsten worden in 2024 verwacht.

4.2.2 Dekking

Er is al langere tijd discussie over de diversiteit van de Inventaris. Onder andere de Raad voor Cultuur heeft hier aandacht voor gevraagd (RvC 2014). In de afgelopen jaren heeft het KIEN actief ingezet op het vergroten van de diversiteit, onder andere door het opzetten van het laagdrempelige Netwerk, naast de Inventaris. Het thema diversiteit is ook onderwerp van de huidige Kennisagenda.

Toch lijken deze acties nog niet het gewenste effect te hebben op de dekking en diversiteit van de Inventaris. De culturele verscheidenheid van diverse vormen van immaterieel erfgoed is niet in balans. Dit is zichtbaar op het gebied van geografische spreiding (ondervertegenwoordiging van bepaalde regio's), informele gemeenschappen, migrantenculturen en jongerencultuur. Onder meer gemeenschappen met een biculturele achtergrond, minder georganiseerde gemeenschappen en jongeren zijn ondergerepresenteerd.

Er is in de gesprekken geopperd dat dit veroorzaakt kan worden door de bottom-upsystematiek, waarbij cultuurbeoefenaars zelf het initiatief nemen en het KIEN dus moeten weten te vinden. Deze systematiek werkt belemmerend bij groepen die zichzelf niet identificeren als immaterieel erfgoed. Groepen of individuen weten de weg dan niet te vinden naar de inventaris.

52. www.immaterieelerfgoed.nl/nl/kennisontwikkeling.

Daarnaast wordt gewezen op het hele systeem van de implementatie van het Unesco Verdrag, de Inventaris en de procedure die moet worden doorlopen. Veel gemeenschappen opereren in zo'n andere context dat deze procedurele systeemwereld te ver van hen vandaan staat. Zij kunnen daar alleen bij als ze zich voegen naar de bestaande mal, maar dat kunnen of willen ze niet. Er wordt aangegeven dat de taligheid van de procedure, zoals bij het schrijven van het borgingsplan hierbij ook een rol speelt. In het verlengde daarvan zijn er ook gemeenschappen die Unesco en het verdrag te veel als representant van een systeemwereld zien.

De hierboven geschetste disbalans in de culturele verscheidenheid van de Inventaris zelf wordt ook als een belemmering gezien. Groepen die ondervertegenwoordigd zijn voelen zich niet thuis in het Netwerk en de Inventaris. Zij hebben snel het idee dat het niet voor hen is.

4.2.3 Erkenning

Het begrip erkenning komt veelvuldig langs in de gesprekken met erfgoedgemeenschappen en andere spelers in het immaterieel erfgoedveld. Erkenning is belangrijk voor alle groepen erfgoedbeoefenaars, maar wordt wel op verschillende manieren ervaren en geladen.

Veel gemeenschappen zien het bijschrijven in de Inventaris als een vorm van erkenning. Dit wordt versterkt door het feit dat voor opname in de Inventaris een traject moet worden doorlopen waarbij een toetsingscommissie de borgingsplannen toetst. Dit proces impliceert, in de ogen van de gemeenschappen, een vorm van goedkeuring. Ook het KIEN is zich hiervan bewust en gebruikt deze terminologie niet in zijn eigen communicatie.

Ook in het Unesco Verdrag wordt bewust niet gesproken over erkenning. Al het immaterieel erfgoed is immers gelijkwaardig aan elkaar en er kunnen geen claims van uniciteit of universele waarde aan gekoppeld worden. Zo wil Unesco voorkomen dat er hiërarchie gecreëerd wordt tussen vormen van immaterieel erfgoed en dat er concurrentie ontstaat tussen landen die immaterieel erfgoed voordragen.

Daarnaast wordt bij sommige bijschrijvingen het eigenaarschap en de vertegenwoordiging als problematisch ervaren. Dit geldt vooral bij 'algemene bijschrijvingen', zoals Indische Rijstafeltraditie en Marroncultuur. Ondanks de gevolgde procedures kan het gebeuren dat leden

van een gemeenschap zich niet herkennen in een bijschrijving, of zelfs het gevoel hebben dat deze door een bepaalde groep 'gekaapt' is.

4.2.4 Doel en meerwaarde

Veel gesprekspartners uit het veld, inclusief het KIEN, wijzen erop dat een inventaris geen doel op zich zou moeten zijn, maar een middel om het immaterieel erfgoed te borgen. Het KIEN heeft in de afgelopen tien jaar meermalen gereflecteerd op het functioneren van de inventaris(sen), veelal in samenspraak met de Toetsingscommissie. Hierop zijn ook grotere of kleinere aanpassingen gedaan, zoals het opnemen van streektalen en het toevoegen van het Netwerk en Register.

Een systematisch effectonderzoek naar de Inventaris is echter niet voorhanden. In hoeverre bijschrijving in de Inventaris ook bijdraagt aan het doel, borgen van immaterieel erfgoed is niet met zekerheid te zeggen (DSP-groep 2022, p. 95). Uit de gesprekken met de gemeenschappen kwamen gemengde signalen. Voor sommige gemeenschappen helpt het schrijven van een borgingsplan bij het nadenken over sterktes en zwaktes. Andere gemeenschappen zien het vooral als een driejaarlijkse administratieve verplichting waarvan de noodzaak onduidelijk is. In de gesprekken met het veld en beoefenaars buiten het KIEN-netwerk wordt erop gewezen dat het schrijven van borgingsplannen niet de enige manier zou moeten zijn om immaterieel erfgoed te borgen.

Over de meerwaarde van de Inventaris ontvingen we verschillende signalen. Er zijn erfgoedbeoefenaars die aangeven geen voordeel te ondervinden van bijschrijving in de Inventaris. Zo heeft de 'status' van de Inventaris voor hen geen meerwaarde bij het verkrijgen van financiering of vergunningen. Andere gemeenschappen ervaren dat bijschrijving in de Inventaris, ook al heeft die geen juridische consequenties, wel helpt in de contacten met gemeenten, financiers en andere samenwerkingspartners. Ook het *empowerment*-aspect van de Inventaris wordt genoemd: het kan gemeenschappen bemoedigen zich in te zetten voor het eigen immaterieel erfgoed.

4.2.5 Advies: verder onderzoek

Het bijhouden van een of meerdere actuele inventarissen is een verdragsverplichting en voorwaarde voor internationale nominaties. Maar of de huidige systematiek tegemoetkomt aan de wensen uit het veld is twijfelachtig. De signalen hierover van zowel beoefenaars als ondersteuners lopen uiteen.

Om hier meer zicht op te krijgen adviseren wij een gericht onderzoek uit te voeren naar nut en impact van de Inventaris. Het internationaal vergelijkend onderzoek van het KIEN in het kader van de Kennisagenda is al een goede stap. Wij adviseren echter wel dit onderzoek niet te beperken tot een analyse van de huidige praktijk, maar breder te kijken naar de nog niet gerepresenteerde groepen, de rol van lokale ondersteuners en andere instrumenten dan alleen een landelijke inventaris.

Het verdient aanbeveling om verder te onderzoeken waar de belemmeringen en weerstand precies in zitten: de bottom-upbenadering, de definitie, of het procedurele van het Unesco Verdrag en de uitvoering daarvan. Dit is van belang om een grotere groep beoefenaars aansluiting te laten vinden bij het immateriële erfgoedstelsel. Erkenning is zeker zo belangrijk voor de groepen die nog niet in het netwerk zitten. Hier is erkenning van de eigen traditie rechtstreeks gekoppeld aan erkenning en de positie in de maatschappij. Het herkennen, erkennen en opbouwen van relaties met deze groepen vormt de sleutel om dit te verbeteren en de culturele rijkdom van cultuuruitingen in Nederland zichtbaar te maken. Of deze groepen dan de weg vinden naar een Inventaris of op een andere manier ondersteuning vinden is vervolgens minder van belang.

In hoofdstuk 9 beschrijven we een mappingsmethode als mogelijke oplossingsrichting voor het identificeren en in kaart brengen van beoefenaars en gemeenschappen van immaterieel erfgoed.

4.2.6 Het Caribisch deel van het Koninkrijk

De zes eilanden binnen het Koninkrijk hebben de vrijheid om ieder op een eigen manier invulling te geven aan de verdragsverplichting tot het opstellen van een inventaris. Er zijn overzichten met elementen van immaterieel erfgoed op alle eilanden, maar nog niet overal zijn toegankelijke (online) inventarissen.

Voor Bonaire heeft de Unesco Werkgroep Bonaire een ICH-website gebouwd in samenwerking met het KIEN en volgens de richtlijnen van het Unesco Verdrag. Hierop zijn veel vormen van immaterieel cultureel erfgoed beschreven en voorzien van foto's en films die samen de inventaris van Bonaires immaterieel cultureel erfgoed vormen. De website wordt breed gepromoot op social media en in activiteiten met jongeren zoals quizen en workshops. Er zijn promo videoclips, een jingle met populaire artiesten, een QR-code en een mobiele app.

De Nationale Unesco Commissie op Sint Maarten heeft een IRICH-website (*I Remember Intangible Cultural Heritage*) gebouwd waarin een groeiende ICH-inventaris is opgenomen.

De gemeenschappen worden door middel van gesprekken en dialogen begeleid naar de Inventaris. De gemeenschappen ervaren de beschrijving op de Inventaris als een vorm van erkenning.

Koninkrijkbrede nominatieprocedure

Als uitgangspunt voor de nieuwe nominatieprocedure geldt dat het Caribisch deel van het Koninkrijk en Europees Nederland gelijkwaardig zijn bij het doen van voorstellen voor de internationale lijsten, om zoveel mogelijk in onderlinge samenwerking richting te geven aan de procedure. Tijdens een werksessie vanuit de werkgroep Immaterieel Erfgoed in februari 2023 zijn de leden bij elkaar gekomen en is er consensus bereikt over een nominatieprocedure, waarbij er vanuit gelijkwaardigheid binnen het Koninkrijk is samengewerkt. De werkgroep werkt deze nu uit.⁵³ Met het oog daarop zal op de eilanden het immaterieel erfgoed verder worden geïnventariseerd. Belangrijke uitdagingen daarbij zijn capaciteit (in middelen en mensen), continuïteit (van mensen en kennis) en politiek draagvlak.

53. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2023D31395

4.3 Uitdagingen bij samenwerking in het veld

4.3.1 Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

In 3.4 beschreven we de spelers in het immaterieel erfgoedveld. Daarbij maakten we onderscheid tussen het formele immaterieel erfgoedveld (de organisaties die uitvoering geven aan het verdrag: het KIEN, Unesco Nederland en het Fonds voor Cultuurparticipatie) en het brede immaterieel erfgoedveld (het palet aan organisaties die zich daarnaast vanuit verschillende doelstellingen bezighouden met de ondersteuning van gemeenschappen en borging van immaterieel erfgoed).

Zoals we in hoofdstuk 3 schreven, heeft het KIEN in de afgelopen tien jaar de gemeenschappen op verschillende manieren ondersteund. Naast de Inventaris verzorgt het KIEN een Kennisagenda rond thema's als diversiteit, inventarisatiemethodieken en duurzaamheid, participeert het in Unesco-verband in diverse werkgroepen en is het actief in samenwerkingsprojecten, zoals een project rond immaterieel erfgoed en musea. Dit heeft gezorgd voor de emancipatie van het immaterieel erfgoedveld. Tegelijkertijd zien we dat het KIEN tegen de grenzen van zijn capaciteit aanloopt.

Daarnaast merken we uit de gesprekken met partijen uit het brede immaterieel erfgoedveld dat onderlinge samenwerking en aansluiting bij de activiteiten van de formele organisaties nog onvoldoende is. Er vindt te weinig overdracht plaats naar het brede veld of de kennis sluit niet aan bij de behoefte.

Samenwerking met het veld

Er zijn verschillende organisaties uit het brede immaterieel erfgoedveld die zich buitengesloten voelen van hetgeen er nu gebeurt binnen het formele immaterieel erfgoedveld. Dit is een heel diverse groep die vaak op het snijvlak opereert tussen levend erfgoed, cultuur en het sociale domein (zie 3.4.2). De groep bestaat uit professionele organisaties, stichtingen en koepelorganisaties, verschillend in vorm en omvang, en een grote diversiteit aan informele groepen. Hoewel deze spelers actief zijn in het ondersteunen van erfgoedgemeenschappen, staan zij toch niet of nauwelijks in verbinding met het KIEN.

Als oorzaak wordt genoemd dat 'hun' erfgoed soms net buiten de definitie valt, of dat de definitie geen rol speelt bij hun eigen activiteiten. Maar ook dat ze zich niet thuis voelen in de formele door Unesco

gedefinieerde wereld, en dat de invulling van het KIEN niet past bij de eigen identiteit en wensen. Ze gebruiken andere termen, methoden en instrumenten voor het borgen van immaterieel erfgoed. En ze ervaren het KIEN vooral als verzorger van de Inventaris en bewaker van de definitie.

Deze spelers geven aan dat zij door OCW onvoldoende erkend worden als partij in het immaterieel erfgoedveld en als ondersteuner van gemeenschappen, terwijl zij wel heel dicht op de gemeenschappen zitten of er soms zelfs onderdeel van zijn. Vaak zijn zij actief op het raakvlak van het sociale en het culturele domein. In dit verband wordt het ook wel opbouwwerk genoemd. Zie ook het kader over Verhalenhuis Belvédère.

Het KIEN in het Nederlands Openluchtmuseum

Verschillende gesprekspartners betwijfelen of het Nederlands Openluchtmuseum op dit moment nog de meest voor de hand liggende plek is om het KIEN te huisvesten. Hoewel beide instituten thematisch aan elkaar verwant zijn, wordt gezegd dat de uitgangspunten anders zijn. De historische, materiële en collectiegerichte insteek (inclusief regulering) van een museum is moeilijk te combineren met de insteek van immaterieel erfgoed, dat zich richt op levende gemeenschappen in het heden. Ook de bottom-upbenadering van immaterieel erfgoed schuurt met de museale praktijk.

De functie van het KIEN als sectorbrede organisatie is er volgens geïnterviewden niet bij gebaat om te veel achter de muren van een museum te zitten. Daarnaast wordt erop gewezen dat het KIEN geen museale taak heeft. Voor de contacten met erfgoedgemeenschappen is de locatie in Arnhem niet automatisch een meerwaarde. Erfgoedzorg gebeurt zo dicht mogelijk bij de gemeenschappen zelf, op locatie.

4.3.2 Onderzoek, dialoog en kennisuitwisseling

Ook op het gebied van onderzoek en kennis komt uit de gesprekken een beeld naar voren van partijen die elkaar niet of onvoldoende weten te vinden. Het KIEN doet onderzoek binnen een breed scala aan maatschappelijke thema's, zoals diversiteit, duurzaamheid en controversieel erfgoed. Dit gebeurt zowel in nationaal als internationaal verband, zoals bij het ICH NGO Forum van Unesco waar het KIEN in participeert. Verschillende gesprekspartners uit het brede immaterieel erfgoedveld geven aan hier onvoldoende van terug te zien.

Er is behoefte aan meer wetenschappelijk discours over immaterieel erfgoed, meer kritische reflectie en dialoog over de inhoudelijk thema's. Bovendien sluit de inhoud van het onderzoek niet altijd aan bij (de behoefte aan) onderzoek en debat binnen de eigen omgeving. Deze gesprekspartners, uit het brede immaterieel erfgoedveld, geven aan dat ze vaak het gevoel hebben vooral kennis te komen brengen, maar dat er voor hen te weinig te halen valt in de bijeenkomsten die worden en werden georganiseerd door onder andere het KIEN.

Zichtbaarheid speelt hierbij een grote rol. Wij hebben de indruk dat organisaties uit het formele en het brede immaterieel erfgoedveld ook simpelweg niet genoeg op de hoogte zijn van wat er onderling gebeurt. Dat is zeker het geval voor het debat dat in Unesco-verband wordt gevoerd. De kennis daarover wordt onvoldoende verspreid. Ook maken de door ons gesproken partijen niet of nauwelijks gebruik van de Kennisbank van het KIEN.⁵⁴ Verschillende gesprekspartners geven aan behoefte te hebben aan een centrale plek voor structurele kennisuitwisseling binnen een netwerk, naast debat en reflectie. De opgebouwde kennis vindt nu nog te weinig de weg naar het brede immaterieel erfgoedveld. De Boekmanstichting wordt genoemd als voorbeeld.⁵⁵ FARO Vlaanderen wordt ook als voorbeeld genoemd van een inhoudelijk sterke partij, waarin immaterieel erfgoed op een gelijkwaardige manier gepositioneerd is in het brede erfgoedveld.⁵⁶

Hier liggen dus zeker kansen. Daarbij moet aan de ene kant meer worden gedaan aan de disseminatie van kennis en onderzoeksresultaten, bijvoorbeeld door conferenties en debat. En aan de andere kan moet worden gewerkt aan een betere afstemming met het brede immaterieel erfgoedveld over onderwerpen en kennisbehoefte.

4.3.3 Uitdagingen bij archivering en documentatie

Het archiveren en documenteren van immaterieel erfgoed is voor veel gemeenschappen een uitdaging. Diverse gemeenschappen en erfgoedprofessionals hebben hier vragen over. Die raken aan zowel de hybride vorm van het erfgoed (oral history, verhalen) als de spanning tussen informele gemeenschappen en formele beheerstructuren. De vragen van de betrokkenen zijn niet eenduidig. Het gaat om behoefte aan kennis over het archiveren en ontsluiten van verhalen, of om methoden voor het documenteren van gebruiken en rituelen. In dat opzicht is het depot van Verhalenhuis Belvédère een interessante case study.

54. www.immaterieelerfgoed.nl/nl/page/9771/kennisbank.

55. www.boekman.nl.

56. www.faro.be.

Imagine IC en emotienetwerken

Imagine IC is gevestigd in het hart van Amsterdam Zuidoost. De organisatie is naar eigen zeggen een mix van archief, museum en gespreksplek over erfgoed. Centraal staat het begrip erfgoeddemocratie: het uitgangspunt dat iedereen meebeslist bij het betekenis geven van (immaterieel) erfgoed. Samen met de netwerken uit de buurt bespreekt Imagine IC het erfgoed van de buurt en daarmee grootstedelijk samenleven. Imagine IC organiseert zogenaamde verzamelbijeenkomsten waar dingen en herinneringen worden gedeeld en geïdentificeerd. Als onderdeel van het gesprekswerk worden er ook andere ontmoetingsactiviteiten als tentoonstellingen, publieke gesprekken en filmvertoningen georganiseerd. Hieruit vloeien suggesties voort voor updates van de collectie Amsterdam. Ook biedt Imagine IC erfgoededucatie en deelt de organisatie expertise met collega's in het veld.

Voor het voeren van gesprekken over (immaterieel) erfgoed waarbij betekenissen vaak schuren ontwikkelde Imagine IC samen met de Reinwardt Academie de methode emotienetwerken. Dat is een visualisatiemethode voor gesprek waarbij gekeken wordt naar de positie van het individu en de uiteenlopende gevoelens die eenieder bij een vorm van erfgoed heeft. Het doel is inzicht te krijgen in elkaars emoties omtrent het erfgoed en zo wellicht tot een beter begrip van elkaars posities te komen. Vooral bij erfgoed waarbij de gevoelens flink kunnen botsen, zoals bijvoorbeeld Zwarte Piet, kan een emotienetwerk uitkomst bieden.

www.imagineic.nl

Vanwege een dringende behoefte bij verschillende gemeenschappen heeft het verhalenhuis een depotruimte in gebruik genomen in het nieuwe depotgebouw van Museum Boijmans Van Beuningen. Het is een levend depot, waar de functies van opslag en ontmoetingsplek worden gecombineerd. Het is een plek waar gemeenschappen zelf hun archief en opslag kunnen inrichten. Dit levert een interessante wisselwerking op met de rest van het traditionele depot.

In Caribisch Nederland heeft bijvoorbeeld de Fundashon Históriko Kultural Boneriano (FuHiKuBo) op Bonaire goede faciliteiten om immaterieel erfgoed te archiveren en documenteren. Fuhikubo geeft aan nog

verder versterkt te willen worden. In samenwerking met Beeld en Geluid (Europees Nederland) kan de kennis en expertise op het gebied van audio en beeld nog verder vergroot worden.

Aan archivering en documentatie zijn ethische aspecten verbonden. Meer onderzoek hierover is gewenst, onder andere over de vraag hoe en voor wie te documenteren, en voor wie documentatie toegankelijk moet en mag worden gemaakt. De discussie speelt onder etnologen en antropologen, maar ook bij Unesco in verband met de *ethical principles*.

4.3.4 Het Verdrag van Faro

Op dit moment ontwikkelt de RCE samen met het veld een Uitvoeringsagenda Faro. Daarin staat het begrip erfgoedparticipatie centraal. Hoewel het Verdrag van Faro betrekking heeft op het brede (fysieke) erfgoedbegrip, hebben veel thema's en projecten raakvlakken met immaterieel erfgoed. Het gaat immers om de maatschappelijke waarde van erfgoed, en het ondersteunen en betrekken van mensen en gemeenschappen bij erfgoed en erfgoedbeoefening. De Uitvoeringsagenda richt zich daarvoor onder andere op het versterken van democratische vernieuwing (van systeemwereld naar leefwereld) en de toegankelijkheid van subsidies. Het Verdrag van Faro kan dus veel bijdragen aan de versterking van de positie van immaterieel erfgoedgemeenschappen. Andersom is het Unesco Verdrag van grote waarde voor het Verdrag van Faro. Zoals in de Uitvoeringsagenda wordt verwoord, is het Verdrag van Faro geen vervanging maar een aanvulling op bestaande verdragen (RCE 2022).

Verschillende gesprekspartners zien kansen voor de RCE en het KIEN om vanuit het gedachtegoed van beide verdragen vaker samen op te trekken. Zij merken ook op dat dit in hun ogen nog onvoldoende gebeurt. Een van de oorzaken die worden genoemd is dat de begrippen erfgoedparticipatie en immaterieel erfgoed vaak als synoniemen worden gebruikt terwijl ze duidelijk van elkaar verschillen. Dat zorgt voor verwarring. Andere oorzaken die worden genoemd zijn het verschil in schaalgrootte tussen beide organisaties en de afwijkende positie in het veld van de RCE, als onderdeel van OCW.

Dit is zeker belangrijk in de relatie met gemeenten en provincies. Binnen deze bestuurslagen is op dit moment veel aandacht voor erfgoedparticipatie en het Verdrag van Faro. Uit gesprekken bleek dat de kennis over dit verdrag zelfs groter is dan die over het Unesco Verdrag.

Dat is opmerkelijk, en misschien jammer, maar het biedt in onze ogen ook kansen voor immaterieel erfgoed om van dit momentum gebruik te maken. Op provinciaal niveau is hier al wel een eerste stap in gezet. In een samenwerkingsproject tussen stichting OPEN en het KIEN worden erfgoedparticipatie-coaches gefaciliteerd om ook op het gebied van immaterieel erfgoed actief te zijn (zie 3.4.3).

Voor gemeenschappen en organisaties die verder van de RCE en het KIEN afstaan, is het onderscheid tussen beide verdragen niet altijd even duidelijk. Het zou er in onze visie ook niet toe moeten doen. Erfgoedgemeenschappen hebben een hulpvraag en voor hen is het niet relevant vanuit welk verdrag ze met een uitvoeringsorganisatie te maken hebben. We adviseren dan ook om aan te sturen op een betere samenwerking tussen de RCE en het KIEN in het uitvoering geven aan deze verdragen. Het is raadzaam om in de komende beleidsperiode de overlap en overeenkomsten tussen beide verdragen verder te onderzoeken en vorm te geven, vanuit de gezamenlijke ambitie de ondersteuningsstructuur te versterken. De RCE en het KIEN zouden bijvoorbeeld kunnen toewerken naar een loketfunctie waarin gezamenlijke opgaven worden ondergebracht. Het *Netwerk Levend Erfgoed*, dat wij als oplossingsrichting beschrijven in hoofdstuk 8, biedt hiervoor een kader.

4.3.5 Advies: verbreden van de basis en kennisnetwerk

Uit ons onderzoek komt het beeld naar voren dat de verschillende spelers en partijen in het veld op dit moment onvoldoende samenwerken. Velen ervaren dit als een groot gemis, juist omdat er in de afgelopen jaren veel kennis en expertise is opgebouwd, die op dit moment niet voldoende en efficiënt wordt geogst, verspreid en uitgewisseld. Verschillende gesprekspartners missen een onafhankelijke coördinator van het gehele immaterieel erfgoedveld, een organisatie die boven de partijen staat en een brug slaat tussen alle vormen van erfgoed en typen organisaties. Deze gesprekspartners kijken daarbij in eerste instantie naar het KIEN, als landelijke organisatie met een coördinerende taak bij het uitvoering geven aan het verdrag. Het KIEN heeft deze rol echter (nog) niet op zich genomen, blijkt uit verschillende gesprekken.

Een oplossing kan worden gevonden in het opzetten van een netwerk van organisaties en gemeenschappen die zich in de breedte bezighouden met immaterieel erfgoed. Wij adviseren daarbij om naast het

begrip immaterieel erfgoed (vanuit een ruime interpretatie van de definitie) onder een breed containerbegrip zoals 'levend erfgoed', alle aan elkaar gelieerde vormen en interpretaties van immaterieel erfgoed en erfgoedparticipatie met elkaar te verbinden. Dit 'Netwerk Levend Erfgoed', samen met de erkenning van het brede palet aan organisaties die zich met immaterieel erfgoed (in de ruime definitie) bezighouden, kan het immaterieel erfgoed doen groeien naar een landelijk dekkend stelsel. Via dit netwerk kan de opgebouwde kennis over het werken met gemeenschappen en het borgen van immaterieel erfgoed worden uitgewisseld, verspreid en aangevuld met bijvoorbeeld methodieken van de emotienetwerken, of het mappen van erfgoed zoals Stichting Wijkcollectie dat doet. Daarbij is het wel van belang dat alle deelnemers in het netwerk een goed gedefinieerde en gelijkwaardige positie vervullen.

Op dit moment loopt het KIEN tegen de grenzen van zijn capaciteit aan, en wordt voor met name de erfgoedzorg gekeken naar de mogelijkheid om meer decentraal te gaan werken. De samenwerking met de erfgoedhuizen en OPEN is hierin een eerste stap. Dit biedt in onze optiek een kans voor het KIEN om de directe erfgoedzorg verder los te laten en een coördinerende rol te spelen in bijvoorbeeld het hierboven beschreven netwerk. Dit vraagt wel om een ruimere blik op het immaterieel erfgoedveld.

Voorals de erfgoedzorg meer regionaal gespreid gaat worden, is het wenselijk dat het KIEN als onafhankelijk instituut kan optreden voor alle betrokkenen in het veld, inclusief musea. Deze onafhankelijkheid is op dit moment niet gewaarborgd, nu het KIEN een afdeling van het Nederlands Openluchtmuseum is en onder de directie en het bestuur van het NOM valt. De vraag waar het Kennisinstituut dan zou moeten worden ondergebracht, is niet eenduidig te beantwoorden. Daarvoor is het veld op dit moment nog te veel in beweging. Mogelijk zou een decentrale huisvesting via de erfgoedhuizen op termijn een optie zijn, of een combinatie met de uitvoeringsorganisatie van het Faro-verdrag.

Los van de vraag waar het KIEN zich op termijn zal bevinden, adviseren wij daarom om voor de nieuwe beleidsperiode ten minste de organisatorische constructie te heroverwegen, waarbij de bestuurlijke onafhankelijkheid van het KIEN, ongeacht de fysieke locatie, wordt gewaarborgd. In hoofdstuk 8 werken we het Netwerk Levend Erfgoed verder uit.

4.4 Het Caribisch deel van het Koninkrijk

De afgelopen jaren hebben diverse activiteiten plaatsgevonden om het Unesco Verdrag in het Caribisch deel van het Koninkrijk te implementeren (zie hoofdstuk 3). Tien jaar na de ratificatie zijn er verschillende aandachtspunten en uitdagingen te onderscheiden. Enkele hiervan zijn al aan de orde gekomen in 4.1. In deze paragraaf worden enkele specifieke aandachtspunten benoemd.

- Voor alle eilanden is continuïteit van groot belang. Kennis en ervaring op het gebied van immaterieel erfgoed zijn er sterk verbonden met individuele personen. Bij vertrek of functiewisseling komt de continuïteit van het immaterieel erfgoedbeleid in de knel. De kennis verdwijnt.
- De wens is groot om de ondersteuningsstructuur voor immaterieel erfgoed duurzaam vast te leggen. Het hebben van een adequate infrastructuur voor het borgen en promoten van immaterieel erfgoed is van belang voor alle eilanden. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een ‘focal point’ dat kan helpen bij het maken van een inventaris en dat de lokale overheden kan adviseren. Ook het opzetten of versterken van een Unesco / ICH-werkgroep is hiervoor goed instrument.
- Bij de overheden in het Caribische deel van het Koninkrijk is in veel gevallen nog onvoldoende kennis van immaterieel erfgoed aanwezig en is de betrokkenheid bij de implementatie van het verdrag beperkt. Het vergroten van het bewustzijn van de beleidsmakers is daarom van groot belang.
- Om de continuïteit in menskracht en middelen te kunnen waarborgen is er behoefte aan meer structurele fondsen en ondersteuning.
- Daarnaast is er behoefte aan meer samenwerking en kennisuitwisseling binnen het Dutch Caribbean ICH Committee. Ook bestaat de wens om het programma *Strengthening the capacity of Surinam and the Dutch Caribbean Islands to implement the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* opnieuw uit te voeren.⁵⁷
- Samenwerking met de Caribische regio is van groot belang. De Unesco-facilitators kunnen daarbij helpen. De eilanden binnen Caribisch Nederland geven aan dat de regionale samenwerking voor hen vanaf 2010 sterk gewijzigd is. Zij vallen officieel niet meer onder het Unesco Clusteroffice for the Caribbean in Kingston, maar onder Unesco Nederland. De eilanden missen de regionale samenwerking binnen Unesco, zeker omdat Unesco Nederland voor hen niet zichtbaar genoeg is, en letterlijk te ver weg.

57. <https://ich.unesco.org/en/projects/strengthening-the-capacities-of-suriname-and-dutch-caribbean-islands-for-implementing-the-convention-for-the-safeguarding-of-the-intangible-cultural-heritage-00328>.

Financiering

5.1 Ervaringen van erfgoedgemeenschappen

De financiering van het eigen immaterieel erfgoed is een van de grote knelpunten voor beoefenaars over de hele breedte van het veld. Ontoegankelijkheid van de fondsen, gebrek aan specialistische kennis en complexiteit en vertrouwen spelen hierbij een rol. Het gaat hierbij om financiering van zowel het uitoefenen van de primaire activiteiten als van educatie, documentatie en andere borgingsactiviteiten.

Ontoegankelijkheid van het financieringslandschap

Er zijn voor immaterieel erfgoed verschillende soorten financiering beschikbaar. De kennis over de verschillende regelingen is sterk afhankelijk van de plek die een erfgoedgemeenschap inneemt in het landschap. Een erfgoedgemeenschap uit het KIEN-netwerk raakt eerder geïnformeerd over financieringsmogelijkheden dan de nog niet aangehaakte groepen. Het Fonds voor Cultuurparticipatie dat geormerkt geld ontvangt van OCW is bij een groot deel van de gemeenschappen die we gesproken hebben niet bekend. Sommige gemeenschappen zien zichzelf vooral als culturele organisatie en zijn dan ook meer op de 'klassieke' cultuurfondsen gericht. Dit terwijl fondsen gericht op participatie en immaterieel erfgoed voor hen wellicht meer geschikt zijn. De afstand tussen aanvrager en landelijk cultuurfonds wordt als heel groot ervaren. We moeten onderkennen dat niet iedereen dezelfde toegang heeft tot de subsidies. Verschillende gemeenschappen pleiten voor meer ondersteuning bij subsidieaanvragen. Dit kan in de vorm van een permanente adviseur (cultuurmakelaar, erfgoedparticipatie-coach), spreekuren van fondsen bij lokale partijen of vouchers om kennis/ondersteuning in te huren.

Complexiteit

Als gemeenschappen al door het ontoegankelijke landschap gedrongen zijn, komt de volgende horde: de systeemkennis die nodig is (ongeschreven regels, taal en codes) om een aanvraag te kunnen doen. Verschillende gesprekspartners ervaren dit als zeer complex. Zij hebben het gevoel dat je er een opleiding, netwerk en specialistische kennis voor nodig hebt. Als vrijwilligersorganisaties concurreren zij op

de subsidiemarkt met professionele erfgoedinstellingen, waarbij het taalgebruik en subsidievoorwaarden vaak niet of heel slecht aansluiten bij de praktijk van een immaterieel erfgoedgemeenschap. Als voorbeeld noemen gesprekspartners de regeling voor het Herdenkingsjaar Slavernij (Mondriaanfonds⁵⁸ en Fonds voor Cultuurparticipatie). Deze regeling werd pas laat bekend, waardoor er bij de eerste ronde weinig tijd overbleef voor het indienen van een aanvraag. Het is voor kleine instellingen onmogelijk hierop te anticiperen. De regeling bij het Fonds voor Cultuurparticipatie staat nog wel open voor aanvragen.⁵⁹

De administratieve last wordt als hoog ervaren, ook bij kleine regelingen. Je moet heel precies aan de voorwaarden en criteria voldoen. Een van de gesprekspartners opperde het idee dat subsidieregelingen zouden moeten aangeven hoeveel fte het indienen van een aanvraag kost, en wat het slagingspercentage is. Op deze manier kunnen ze als kleine gemeenschappen makkelijker een kosten-batenanalyse maken.

Vertrouwen

Zowel gevestigde als informele gemeenschappen ervaren de strenge voorwaarden en criteria voor aanvragen als een vorm van wantrouwen vanuit de fondsen. Dit fenomeen speelt hier sterker dan bij andere culturele organisaties. De verwevenheid van immaterieel erfgoed met de eigen identiteit is groot, waardoor een afwijzing van een aanvraag of het moeten voldoen aan strenge criteria voelt als een persoonlijke afwijzing door het systeem. Hierdoor wordt het gat tussen systeemwereld en leefwereld steeds groter.

Het persoonlijke karakter van veel immaterieel erfgoedpraktijken, zoals rondom eetcultuur, maakt de drempel om aanvragen te doen hoog. Dat is zeker het geval bij groepen die (nog) niet gewend zijn om iets te doen met hun tradities en rituelen. Dit wordt onder andere ervaren bij de regeling voor Indisch en Moluks immaterieel erfgoed van het Vfonds.⁶⁰ Daarom is persoonlijk contact en investeren in relaties belangrijk voor het wekken van vertrouwen en voor het succes van de regeling. De ervaringen met landelijke fondsen verschillen wel van die met lokale fondsen. Bij lokale fondsen is er vaak meer vertrouwen en zijn de procedures vaak een stuk gemakkelijker. Er is dan significant minder toelichting en verantwoording nodig; één A4'tje is vaak voldoende.

58. www.mondriaanfonds.nl/subsidie-aanvragen/regelingen/herdenking-slavernijverleden.

59. www.cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/79/erfgoed-herdenkingsjaar-slavernijverleden.

60. www.houdjeerfgoedlevend.nl.

Verschillende gesprekspartners pleiten ook voor een beter gestructureerd lokaal beleid, gericht op het creëren van mogelijkheden en niet op het aanleggen van barrières in de vorm van procedures. Dit is sterk gerelateerd aan de sociaal-maatschappelijke component van het immaterieel erfgoed. Dat is vele malen breder dan alleen cultuur. De waarde die immaterieel erfgoed heeft, kan bijdragen aan het oplossen van sociale vraagstukken.

Jongerenplatform Lotus stelde tijdens een van de gesprekken de vraag waarom het platform eigenlijk subsidie zou moeten vragen. Als bottom-upconsortium van jongeren en jongvolwassenen houdt Lotus zich bezig met jongerenculturen en het verbeteren van de maatschappelijke en economische positie van jongeren. De gemeente zou er ook voor kunnen kiezen om organisaties als deze te ondersteunen door opdrachten te verstrekken.

Het Caribisch deel van het Koninkrijk

De zichtbaarheid van de fondsen in het Caribisch deel van het Koninkrijk is ondermaats. Hoewel de regelingen ook hier van toepassing zijn, komen er nauwelijks financieringsaanvragen bij de fondsen binnen. Daarbij vormt het matchen van projectgelden vaak een probleem. Specifieke regelingen zijn vaak niet of pas heel laat bekend. Het ontbreken van een regionale infrastructuur voor fondsen, waardoor een grote fysieke afstand ervaren wordt, bemoeilijkt het indienen van aanvragen mogelijk ook. Als voorbeeld wordt de regeling Herdenking Slavernijverleden van het Fonds voor Cultuurparticipatie genoemd. Pas heel laat in het proces werd eenmalig een presentatie gegeven om de regeling toe te lichten. Hierdoor voelen gemeenschappen zich niet gehoord en voelen zij zich miskend. Dit is een gemiste kans, terwijl het juist de intentie van de regeling is de bewustwording over het slavernijverleden te vergroten.

De behoefte aan financiële ondersteuning om het immaterieel erfgoed te kunnen borgen is groot. Het uitrollen van een lokale infrastructuur voor de fondsen – bijvoorbeeld in samenwerking met private fondsen die al actief zijn met regionale zusterorganisaties op de zes eilanden, zoals het Cultuurfonds – kan een manier zijn om de toegang tot de fondsen te verbeteren.

Projectsubsidies

Veel van de beschikbare subsidies voor immaterieel erfgoed zijn

gericht op projecten. Dit strookt lang niet altijd met de wensen van gemeenschappen. Die hebben in de regel vooral behoefte aan ondersteuning bij het vergroten van de professionaliteit in plaats van innovatie en aan structurele ondersteuning bij het levend houden en uitdragen van hun erfgoed in plaats van incidentele projectsubsidies. Het opzetten van aparte projecten wordt als een extra belasting gevoeld voor de toch al onder druk staande vrijwilligersorganisaties. De gemeenschappen ervaren het als onnatuurlijk om projecten te moeten verzinnen teneinde subsidie te krijgen. De eigenlijke behoeften liggen elders.

Voor jaarlijks terugkerende evenementen zoals corso's is bijvoorbeeld geen structurele of meerjarensubsidie te vinden. Dergelijke evenementen worden vooral gefinancierd door middel van sponsoring, donaties en entreegelden. Door de gestegen kosten vanwege inflatie en aangescherpte eisen met betrekking tot veiligheid en milieu zijn de kosten steeds moeilijker op te brengen. Het steekt de gemeenschappen dat zij daarbij niet gelijk worden behandeld als andere (gevestigde) culturele instellingen, zoals musea, terwijl zij minstens zoveel publiek bereiken. Een jaarlijkse kunsttentoonstelling in een museum kan wel gefinancierd worden door cultuurfondsen, maar een jaarlijks terugkerende immaterieel erfgoedmanifestatie niet. Om deze reden kiest bloemencorso Zundert regelmatig voor een thema rond Van Gogh, omdat dit wel wordt gehonoreerd.

Btw

In het verlengde hiervan wordt het btw-tarief genoemd. Verschillende immaterieel erfgoed activiteiten worden als evenement weggezet (21% btw) en niet als cultuur (9%-regeling). 'Wat wij doen is een kunstwerk op wielen maken, maar wij moeten 21 procent afdragen, wij vinden dat het 9 procent moet zijn.'

5.2 Ervaringen uit het financieringsveld

Tijdens het onderzoek hebben gesprekken plaatsgevonden met het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Vfonds en het matchingsfonds van DutchCulture. Veel ervaringen van deze fondsen blijken overeen te komen met de knelpunten en uitdagingen die erfgoedbeoefenaars ervaren: toegang, herkenbaarheid en complexiteit (zie 4.3).

Het Fonds voor Cultuurparticipatie

Het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) heeft korte lijnen met het KIEN, en vanuit dit netwerk weten de IE-cultuuruitingen het FCP meestal goed te bereiken. Groepen die niet aangehaakt zijn bij het KIEN-netwerk weten het FCP niet altijd te bereiken. 'Je weet niet wie je niet kent', wordt er ook hier gezegd (zie 4.2). Als iemand de ingang naar de systeemwereld heeft gevonden, rolt het wel door. De grote uitdaging is na te gaan wie het FCP mist en niet weet te bereiken. Het FCP heeft door KWINK-groep een onderzoek laten uitvoeren naar informele talentontwikkeling, waar veel raakvlakken met immaterieel erfgoed te zien zijn. Bij deze groepen leeft het idee dat het FCP niet voor hen maar voor de gevestigde organisaties bedoeld is, en er is wantrouwen jegens overheidsinstanties (zie 4.3.4). Het FCP ziet dat hier veel terrein te winnen valt, door zelf de boer op te gaan. Ook de afstand tussen een landelijk opererend fonds en regionale cultuurbeoefenaars zit persoonlijke netwerken en relaties in de weg. 'Welke capaciteit kun je vrijmaken om de drempel te verlagen en levert dat dan ook meer aanvragen op?'

Ook het FCP ziet en erkent de administratieve last als drempel voor het aanvragen van subsidie. De regelingen zijn door de jaren heen versimpeld, maar het aanmaken van een account en het invullen van een formulier van tien pagina's, ook voor kleinere bedragen, is een hele klus. Het fonds hoort vaak terug dat ze heel bereikbaar zijn en graag meedenken, maar het aanvraagformulier en complex taalgebruik dat afstand creëert weerhoudt veel cultuurbeoefenaars ervan daadwerkelijk een aanvraag in te dienen. De regionale blinde vlekken in Europees Nederland zijn de provincies Drenthe, Flevoland en Zeeland, wat ook terug te zien is in de Inventaris van het KIEN.

De ambachtenregeling van het FCP is wel uitgeput. Hiervoor gold een 100% honorering van de aanvragen. Vaak wordt er 50–70% van de aanvragen gehonoreerd. Het verschil zit vaak in de mate van begeleiding door het fonds of door andere tussenpersonen. De precieze uitputting van deze regeling is op dit moment niet te geven, doordat het budget voor Erfgoedvrijwilligers en Erfgoededucatie in dezelfde regeling zijn opgenomen. Het FCP geeft aan dat hierin pas aan het einde van de regeling (juli 2024) inzicht gegeven kan worden.

Het Vfonds

Het Vfonds voert een tijdelijke regeling uit bedoeld voor de levende culturele tradities van de Indische, Molukse en Papoea-gemeenschappen

in Nederland. De regeling is ontstaan vanuit het programma Collectieve erkenning van de Indische gemeenschap en wordt uitgevoerd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De regeling loopt van 1 december 2022 tot en met 30 juni 2024. Er is in totaal drie miljoen euro beschikbaar. Het Vfonds neemt hiermee een bijzondere positie in omdat de financiering niet via het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en niet via de reguliere cultuurfondsen loopt. De reden dat de regeling niet is ondergebracht bij een van de cultuurfondsen, ligt deels aan de natuurlijke achterban van het fonds, vanwege het langlopende programma *Indisch erfgoed*.

Uit de ervaringen die met deze regeling zijn opgedaan kan lering worden getrokken voor andere fondsen, met name voor het opbouwen van relaties en vertrouwen bij gemeenschappen. Ook ziet het Vfonds dat via deze regeling projecten worden gefinancierd die anders nooit het licht hadden gezien. De niveauverschillen van de aanvragen zijn heel groot. De regeling bestaat slechts anderhalf jaar, de opgebouwde relaties kunnen niet zomaar overdragen worden. Dit is echt mensenwerk, wordt hierbij aangegeven. We zien een parallel met andere (culturele) instellingen die nauw met gemeenschappen werken. Het opbouwen van netwerken en relaties kost tijd. Dit vraagt een andere houding vanuit de fondsen ten opzichte van vrijwilligersorganisaties. Jij moet aanwezig zijn waar de mensen zijn en niet andersom.

6

Internationaal

56

Op internationaal vlak onderscheiden we drie lagen waar immaterieel erfgoed beleidsmatig een rol speelt:

- het internationale speelveld rondom Unesco (6.1);
- internationale voordrachten (6.2);
- het Programma Internationale Erfgoedsamenwerking (6.3).

6.1 Het speelveld rondom Unesco

Ratificatie van het Unesco Verdrag brengt internationale verplichtingen met zich mee. Vanuit Europees Nederland zijn vooral de Permanente Vertegenwoordiging bij Unesco, Unesco Nederland, het KIEN en het ministerie van OCW actief binnen de Unesco-wereld. Eens in de twee jaar wordt de Algemene Vergadering gehouden, waar alle vertegenwoordigde landen spreekrecht hebben. De Nederlandse delegatie bestaat uit de Permanente Vertegenwoordiging bij Unesco Parijs en een expert van het ministerie van OCW. Nederland kan adviseurs in de delegatie opnemen, bijvoorbeeld van het KIEN of van de Caribische delen van het Koninkrijk.

Daarnaast zijn er het Intergouvernementeel Comité en de Evaluation Body. In het Intergouvernementeel Comité hebben 24 landen zitting, die worden gekozen door de Algemene Vergadering van het Unesco Verdrag, volgens het principe van rechtvaardige geografische verdeling. Iedere twee jaar wordt de helft van de leden vernieuwd. De Evaluation Body is het onafhankelijke adviserende orgaan van het verdrag, waarin zes ngo's en zes individuele experts fungeren.

Uit gesprekken blijkt dat zowel het professionele veld als erfgoedgemeenschappen het internationale Unesco-landschap lastig te doorgronden vinden. Dat is jammer, want er zit vooral op uitvoeringsniveau veel potentie in de uitwisseling van kennis en ervaring over de grenzen heen. Er liggen kansen voor het KIEN en Unesco Nederland om dit landschap verder open te stellen en te delen met professionele spelers in het veld en met erfgoedgemeenschappen, bijvoorbeeld binnen het Netwerk Levend Erfgoed (zie hoofdstuk 8).

6.2 Internationale voordrachten

Nederland maakte in 2018–2021 deel uit van het Intergouvernamenteel Comité, waarin onder meer de besluitvorming over de voordrachten voor de internationale lijst plaatsvindt. Nederland heeft daarnaast een bijdrage geleverd aan het debat over en de ontwikkeling van onderwerpen die in Unesco-werkgroepen en het Comité werden behandeld, zoals *ICH and emergencies*, de reflecties van lijsten van het verdrag, besteding van middelen binnen Unesco en de rol van het ICH NGO Forum, de *ICH creative cities* en *formal and informal education*. Dit is altijd gedaan in afstemming met een bredere groep vertegenwoordigers uit Nederland: de RCE, Unesco Nederland, het KIEN, het ministerie van OCW en het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Het ICH NGO Forum is een platform van de bij Unesco geaccrediteerde ngo's. Het is opgericht voor communicatie, kennisuitwisseling en samenwerking van ngo's om het Comité te kunnen adviseren. Het KIEN is altijd actief geweest in dit platform en participeert in de werkgroep Living Heritage, Climate Change and the Environment en voorheen in de werkgroep Heritage Alive.

Unesco beheert ook het *Intangible Cultural Heritage Fund*, waaruit verschillende programma's en projecten worden gefinancierd rond het borgen van erfgoed, onderwijs, duurzaamheid, etc.⁶¹ De besteding van middelen uit dit fonds volgen uit de twee beslissingsorganen van het Unesco Verdrag: de Algemene Vergadering en het Intergouvernamenteel Comité. De middelen worden grotendeels besteed aan projecten in landen in het mondiale Zuiden. Het capaciteitsopbouwprogramma *Strengthening the capacity of Surinam and the Dutch Caribbean Islands to implement the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* is ook grotendeels vanuit deze middelen gefinancierd, via een vrijwillige geormerkte bijdrage van het Koninkrijk.

Dive into Intangible Heritage is een mooie manier om door de rijkdom van immateriële cultuuruitingen in de internationale lijsten te navigeren.⁶² Je kunt grasduinen door verschillende thema's, bijvoorbeeld dans, begrafenissen, rituelen of natuur, waarbij de wereldwijde uitingsvormen en culturele diversiteit zichtbaar wordt. De ontwikkeling van deze applicatie is door Nederland gefinancierd. Dit zou een vorm kunnen zijn om de rijkdom van immaterieel erfgoed ook in Nederland interactief te tonen, maar ook een middel om de diversiteit van

61. <https://ich.unesco.org/en/intangible-cultural-heritage-fund-00816>.

62. <https://ich.unesco.org/en/dive>.

cultuuruitingen thematisch te ontsluiten, cross-overs te maken, in dialoog te treden, van elkaar te leren en contacten te leggen.

6.3 Internationale erfgoedssamenwerking

Het KIEN heeft in de beleidsperiode 2021–2024 voor het eerst een rol binnen de internationale erfgoedssamenwerking die onderdeel is van het Internationaal Cultuurbeleid (ICB).⁶³ Het ICB is een gedeelde verantwoordelijkheid van de ministeries van OCW en Buitenlandse Zaken. Het programma Internationale Erfgoedssamenwerking wordt uitgevoerd samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Nationaal Archief en DutchCulture. De focus voor het KIEN in deze periode ligt op gedeeld immaterieel erfgoed van erfgoedgemeenschappen in Nederland en van erfgoedgemeenschappen in Suriname, India en Indonesië. Halverwege 2022 is de coördinator Internationale samenwerking van start gegaan met de inbedding van het programma binnen het KIEN in samenwerking met stakeholders en uitvoeringspartners. In 2023 organiseerde het KIEN, samen met DutchCulture, het internationale bezoekersprogramma en symposium *Making (intangible) heritage visible*, waaraan verschillende Europese immaterieel erfgoedorganisaties meededen.

Als nieuwkomer in het programma zal het KIEN de komende jaren zich een plek moeten verwerven binnen het samenwerkingsverband. Daarbij is het van belang rekening te houden met het verschil in budget en capaciteit ten opzichte van de andere partners. Dit is een van de redenen dat het KIEN voor deze periode focust op drie van de 23 landen waarop het internationaal cultuurbeleid is gericht. Dit kan het zoeken naar gezamenlijke projecten en thema's soms lastig maken.

In het verlengde van dit programma zijn er kansen om de internationale netwerken van Unesco en ICB met elkaar te verbinden. De Unesco-wereld staat lang niet altijd in contact met het culturele erfgoedveld. Met name de verbinding tussen Unesco-regio's Multisectoral Regional Office for the Caribbean (Jamaica), Jakarta, New Delhi en Unesco Abuja kunnen bijdragen aan het ICB-netwerk en vice versa.

Uit eerder onderzoek in het kader van de inbedding van immaterieel erfgoed binnen de internationale erfgoedssamenwerking kwam de wens naar voren te komen tot multinationale thematische uitwisselingsprojecten tussen bijvoorbeeld India, Suriname en Zuid-Afrika. Het koppelen van deze internationale netwerken aan verbindende thema's

kent een groot potentieel; denk aan rituelen, rouw, omgang met water. Twee voorbeelden zijn het meerjarige project *Water en Land*, waarin het KIEN samenwerkt met het Vlaamse Centrum Agrarische Geschiedenis, en *Water Cycle Stories*, waarin een watermanual wordt ontwikkeld in samenwerking met en voor Bonaire, Djerba en Texel.⁶⁴

DutchCulture

Alle erfgoedprogramma's en erfgoedgerelateerde regelingen van DutchCulture staan open voor immaterieel erfgoed.⁶⁵ De laatste jaren stijgt het aantal aanvragen licht, maar er is volgens betrokkenen zeker ruimte voor meer aanvragen voor immaterieel erfgoed. Deze regelingen zijn nog niet heel bekend bij de verschillende professionele spelers en erfgoedgemeenschappen.

Het Matchingsfonds Internationale Erfgoedsamenwerking van DutchCulture hanteert een criterium van 50% eigen bijdragen in financiën of *in kind*. Er wordt aangegeven dat dit voor veel erfgoedgemeenschappen niet haalbaar is. Wil de regeling ruimte bieden aan erfgoedgemeenschappen om hierin te participeren, dan zal ook deze regeling laagdrempeliger opgezet moeten worden. Soms springen ambassades bij om het gat te dichten, maar 50% financiering en bijdragen vanuit focuslanden en Nederland blijft een lastig (misschien wel onhaalbaar) criterium. Een betere afstemming met andere fondsen met internationale programma's, zoals het Fonds voor Cultuurparticipatie, kan helpen om deze kloof te dichten. Andere regelingen van DutchCulture, zoals de Ondersteuningsregeling en Reiskostenregeling van het Europe + Heritage programma, bieden wel 100% financiering.

64. www.waterenland.be.

65. <https://dutchculture.nl/en/funding>.

Ontwikkelrichting: opgave overheid

7.1 Het Rijk – ministerie van OCW

In hoofdstuk 3 beschreven we wie in het Koninkrijk betrokken zijn bij het uitvoering geven aan het Unesco Verdrag en schetsten we hoe het brede immaterieel erfgoedveld eruitziet. In hoofdstuk 4 betoogden we dat dit brede immaterieel erfgoedveld nog onvoldoende aangesloten is bij het immaterieel erfgoedbeleid en bij het KIEN. Er vindt onvoldoende overdracht plaats naar het brede veld, of de kennis sluit niet aan bij de behoefte. De Rijksoverheid heeft sinds 2012 als uitgangspunt de vorming van een topinstituut dat de uitvoering van het verdrag coördineert: het KIEN (Staten-Generaal 2012). De uitvoering van het verdrag is sindsdien voldoende uitgewerkt, maar de coördinatie van het brede immaterieel erfgoedveld is niet optimaal ontwikkeld en wordt door het hele veld gemist.

Voor de Rijksoverheid zijn er voor de komende beleidsperiode een aantal opgaven te formuleren. Ze richten zich op het betrekken van het brede immaterieel erfgoedveld bij het uitvoering geven aan het immaterieel erfgoedbeleid:

- Ondersteun de opbouw van een Netwerk Levend Erfgoed en stel financiële middelen beschikbaar voor de knooppunten in dit netwerk.
- Stel opnieuw een heldere taakomschrijving op voor het KIEN, gericht op het versterken van het KIEN als een onafhankelijke sectororganisatie, met mogelijk een coördinerende rol in een nieuw te vormen Netwerk Levend Erfgoed, en zoek in het verlengde hiervan naar een optimale vestigingslocatie.
- Stuur aan op een betere samenwerking en afstemming in het uitvoering geven aan de verdragen van Faro en Unesco, onderzoek de overlap en overeenkomsten tussen beide verdragen en werk toe naar een loketfunctie waar gezamenlijke opgaven in ondergebracht kunnen worden.
- Verbreed de basis, stel daartoe een bestuurlijk kader over imma-

terieel erfgoedbeleid op voor Rijk, provincies en gemeenten, en stuur aan op kennisontwikkeling over immaterieel erfgoed bij provincies en gemeenten.

- Neem immaterieel erfgoed mee als volwaardige cultuurvorm bij de ontwikkeling van een nieuw cultuurbestel.
- Stuur aan op een integrale aanpak vanuit het maatschappelijke en ecologische belang van immaterieel erfgoed, leg verbinding met andere beleidsdomeinen en organiseer een interdepartementaal overleg inzake immaterieel erfgoed.
- Implementeer de nieuwe nominatieprocedure voor het Koninkrijk.

7.2 Het middenbestuur – provincies

De provincies kunnen een belangrijke rol spelen binnen het immaterieel erfgoedbeleid. Zoals voor veel vormen van cultuurbeoefening geldt, is deze rol op dit moment niet wettelijk vastgelegd. Dat geeft beleidsvrijheid en biedt kansen, maar zorgt soms ook voor onduidelijkheid. Het regionale karakter van immaterieel erfgoed maakt dat provincies bij uitstek de bestuurslaag zijn waarbinnen immaterieel erfgoed kan worden erkend, ondersteund en ingezet.

In vervolg op de coronacrisis en ter voorbereiding op de provinciale verkiezingen van 2023 zijn er de afgelopen jaren verschillende publicaties verschenen over de positie van de provincies in het culturele stelsel, van onder meer het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA 2023), Berenschot (Berenschot 2022) en de Boekmanstichting (Boekmanstichting 2023). Hoewel deze studies er niet direct betrekking op hadden, gaan veel van de conclusies ook op voor immaterieel erfgoed. De belangrijkste is in onze ogen de noodzaak voor provincies om beleid onderling af te stemmen en de wens om de taken van provincies op cultuurgebied te verankeren binnen een wettelijk kader. Dit signaal hebben wij ook in onze gesprekken meermalen gehoord.

Maar wij zien ook verschillen met de andere cultuuruitingen. Immaterieel erfgoed is een relatief nieuw beleidsterrein. Provincies weten nog niet altijd voldoende wat het is en welke plek het zou kunnen innemen binnen het cultuurbeleid. Als gevolg daarvan zien we grote verschillen in beschikbare middelen, capaciteit en taakopvatting tussen de provincies. In sommige provincies spelen steuninstellingen en externe partijen een actieve rol op het gebied van immaterieel erfgoed en worden gemeenschappen uit de regio ondersteund met kennis en

middelen. Daarnaast zijn er provincies waar immaterieel erfgoed nog geen plaats heeft in het cultuurbeleid of waar het niet als zodanig wordt herkend. De definitie van immaterieel erfgoed is daarbij van invloed.

Steuninstellingen – erfgoedhuizen

Provinciale erfgoedhuizen of andere provinciale steuninstellingen voor bijvoorbeeld amateurkunsten zijn een goed vehikel om immaterieel erfgoed beter te positioneren binnen de provincies. Verschillende gesprekspartners wijzen op het belang van goed functionerende steuninstellingen. Steuninstellingen hebben impact op beleid, kunnen het overzicht bewaken en ondersteuning bieden aan gemeenschappen en andere partijen in het ondersteuningslandschap (via het KIEN). Om de samenwerking tussen de verschillende erfgoedhuizen te verbeteren heeft de Stichting OPEN samen met het KIEN een project opgezet, gesubsidieerd door OCW. Hoofddoelstelling van dit project is het verbeteren van de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen door middel van het verbreden van de basis en een intensievere samenwerking tussen het KIEN, dat zich op het landelijk niveau beweegt, en de provinciale erfgoedhuizen binnen OPEN, die op regionaal niveau actief zijn. Daarvoor wordt een landelijk coördinatiepunt ingericht (bij het KIEN) en worden twaalf provinciale erfgoedparticipatie-coaches aangesteld. Belangrijk hierbij is wel dat alle provincies een goed functionerende steuninstelling hebben. Er zijn nu wat dat betreft nog grote verschillen. Met name Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland en Erfgoedhuis Zuid-Holland vervullen een voortrekkersrol. Uit gesprekken met erfgoedgemeenschappen komt naar voren dat de zichtbaarheid van de steuninstellingen nog flink groter mag. Het overgrote deel van de geïnterviewden heeft geen contact met erfgoedhuizen of kent het fenomeen erfgoedhuis niet eens.

Wettelijk of bestuurlijk kader

Verschillende gesprekspartners geven aan behoefte te hebben aan een wettelijk of bestuurlijk kader, waarmee de positie van het immaterieel erfgoedbeleid beter kan worden verankerd, en minder afhankelijk is van politieke fluctuaties. Daarbij hoort een duidelijke afbakening in de taken tussen Rijksoverheid, provincies en gemeenten.

Een complicerende factor hierbij is mogelijk dat de beoefening van immaterieel erfgoed lang niet altijd gezien wordt als cultuur. Vaak ziet men eerder raakvlakken met het sociale domein en domeinen als

economie en ecologie. Hierdoor kan de ondersteuningsbehoefte van een gemeenschap buiten het zicht en de mogelijkheden van de provinciale cultuurambtenaar vallen. Het ondersteunen van erfgoedgemeenschappen is soms vooral 'opbouwwerk', zoals een van de gesprekspartners in IPO-verband stelde. Voor de positionering van immaterieel erfgoed binnen andere domeinen kan het helpen als het maatschappelijke belang van immaterieel erfgoed meer over het voetlicht zou worden gebracht. Gesprekspartners zien hier een taak voor OCW.

Tegelijkertijd zien we bij hoofdstuk 3 terug dat de overheid zich tegenover erfgoedbeoefenaars nog te weinig opstelt als dienstbare overheid. Als oplossing worden vaak de omgevingsvisie en omgevingswet geopperd. Opname in het omgevingsplan kan de regeldruk van de gemeenschappen verlichten.

7.3 Het lokale bestuur – gemeenten

Gemeenten verschillen sterk in hun betrokkenheid met immaterieel erfgoed. De Vereniging Nederlandse Gemeenten geeft aan dat de structurele wettelijke taken (monumenten, archeologie, musea, archieven) vaak al zoveel tijd in beslag nemen dat er voor immaterieel erfgoed geen capaciteit en middelen overblijven.

Dit zien we ook terugkomen in de beleidsdoorlichting Erfgoed, waarin wordt gesignaleerd dat de capaciteit en deskundigheid ten aanzien van erfgoed bij de gemeenten sterk is afgenomen (DSP-groep 2022). Bij immaterieel erfgoed lijken kennis en ervaring nooit volledig te zijn opgebouwd. Vaak zij die enkel aanwezig bij individuele beleidsmedewerkers en vormt immaterieel erfgoed geen onderdeel van een bredere cultuurvisie. Hierdoor verdwijnt de opgebouwde kennis en ervaring op dit terrein als een beleidsmedewerker vertrekt. Dit terwijl vrijwel alle erfgoedbeoefenaars te maken krijgen met regelgeving, vergunningen en financiën, bijvoorbeeld in het geval van (bouw)locaties. Dit blijkt ook uit onze uitvraag in hoofdstuk 4 bij verschillende groepen erfgoedbeoefenaars: 'De afstand tussen gemeente en inwoners wordt als steeds groter ervaren. Ambtenaren die de vergunning moeten verlenen zijn vaak niet (meer) thuis in de tradities die ze in behandeling moeten nemen'.

Integrale aanpak

Immaterieel erfgoed is een terrein dat zich over verschillende domeinen uitstrekt: cultuur, het maatschappelijke domein, ruimtelijke ordening, leefomgeving, ecologie en natuur. Daarmee kan immaterieel erfgoed

een rol spelen bij maatschappelijke opgaven. Het biedt kansen om immaterieel erfgoed binnen de gemeenten beter te positioneren. Aan de ene kant kan immaterieel erfgoed het startpunt vormen voor een breder gesprek over toegang tot het systeem, sociaal-economische ongelijkheid, toeslagen enzovoort. En aan de andere kant kan immaterieel erfgoed ingezet worden bij gesprekken over ecologie, duurzaamheid en klimaatadaptatie.

Omgevingswet

De Omgevingswet geeft ruimte aan de belangen van cultureel erfgoed, ook het immaterieel erfgoed. Het KIEN heeft hierover samen met de RCE de brochure *Ruimte voor immaterieel erfgoed* ontwikkeld (KIEN 2020), die in de Kennisbank van het KIEN te vinden is. Van belang daarbij is de participatie van maatschappelijk betrokkenen die tradities, gebruiken, festiviteiten en sociale praktijken in stand houden en ontwikkelen. De aankomende Omgevingswet kent de participerende burger een belangrijke rol toe in de omgevingsvisies van gemeenten en provincies. Dit biedt kansen om immaterieel erfgoed bij ruimtelijke opgaven in te zetten, ook via betere toerusting van gemeenten om *Right to Challenge* te verankeren. Burgers kunnen dan zelf voorstellen indienen voor het behoud en de toegankelijkheid van erfgoed in hun omgeving. Hier is ook een rol voor immaterieel erfgoedgemeenschappen zelf weggelegd. De nieuwe Omgevingswet biedt erfgoedorganisaties en -gemeenschappen veel gelegenheid om proactief hun belangen te behartigen binnen bijvoorbeeld de gemeentelijke Omgevingsvisie. Dit vraagt van hen wel een nieuwe manier van werken en denken. Voorwaarde is ook dat provincies en gemeenten voldoende ruimte en ondersteuning geven aan de beoefenaars die zich in hun regio bevinden. Deze beoefenaars moeten in staat worden gesteld hierover met de provincie of gemeente in contact te treden. Zo niet, dan staat immaterieel erfgoed feitelijk buitenspel.

Ontwikkelrichtingen provincies en gemeenten

Op lokaal en regionaal niveau komen een aantal belangrijke facetten samen die vragen om een oplossing:

- Er is weinig inzicht in welke erfgoedgemeenschappen lokaal actief zijn (herkenning).
- Er is weinig aandacht voor groepen die tot nu toe niet herkend worden.
- Gemeenschappen ervaren grote regeldruk ten aanzien van vergunningen.

- Er zijn vele lokaal georiënteerde organisaties actief op het snijvlak van cultuur, erfgoed en maatschappelijke opgaven. Daar zetten zij zich in voor het versterken van de sociale cohesie in de wijken en het borgen van het immateriële erfgoed van de bewoners. Dit zijn belangrijke spelers die een grote bijdrage kunnen leveren bij de maatschappelijk opgaven van deze tijd.
- Ook culturele instellingen zoals regionale en lokale musea, archieven en erfgoedhuizen kunnen mede toekomst geven aan immaterieel erfgoed, zich ermee profileren en het gebruiken om nieuwe groepen aan zich binden.
- Immaterieel erfgoed staat niet compleet los van roerend, materieel en gebouwd erfgoed. Gesprekspartners uit de sector bepleiten dat immaterieel erfgoed beleidsmatig verankerd wordt binnen gemeenten, via een 'horizontaal proces'. Ze vinden dat er een integrale erfgoedvisie moet komen waarin de (erfgoed)gemeenschap centraal staat.
- De taakverdeling tussen de verschillende overheidslagen is niet duidelijk vastgelegd.

Ontwikkelrichtingen:

Het is essentieel om de ondersteuningsstructuur op lokaal en regionaal niveau te verbeteren:

- Leg een bestuurlijk kader vast voor immaterieel erfgoedbeleid, voor het Rijk, provincies en gemeenten.
- Bouw binnen provincies en gemeenten kennis op over immaterieel erfgoed, de beoefenaars en de mogelijkheden voor ondersteuning.
- Versterk de positie van de regionale en lokale steuninstellingen.
- Streef naar een integrale aanpak van immaterieel erfgoed, vanuit het domeinoverstijgende karakter, het maatschappelijk belang en de ecologische betekenis ervan.
- Faciliteer vaste, regionale en lokale aanspreekpunten (bijvoorbeeld cultuurmakelaars) voor alle beleidsterreinen, waar beoefenaars terecht kunnen en doorverwezen kunnen worden naar het juiste loket. Maak zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren, op zowel provinciaal als gemeentelijk niveau. Probeer de loketfunctie te integreren met bijvoorbeeld lokale vrijwilligerspunten.
- Breng in kaart welk immaterieel erfgoed regionaal en lokaal beoefend wordt. Afhankelijk van de grootte van de gemeente kan dit op wijk- of dorpsniveau georganiseerd worden. Leg ook hier verbinding met andere domeinen en gebruik de kennis en netwerken van bijvoorbeeld

buurtwerkers, sociaal-culturele organisaties en natuurbeheerders.

- Monitor waar behoeften liggen, welk immaterieel erfgoed mogelijk bedreigd wordt en waar proactief ondersteuning verleend kan worden als basis voor gemeentelijk cultuurbeleid.
- Houd bij bestemmingsplannen en vergunningen rekening met jaarlijks terugkerende evenementen. Leg ze eventueel vast in het omgevingsplan.
- Ondersteun en train gemeenschappen om, in het kader van de Omgevingswet, de eigen belangen op een goede manier te kunnen behartigen.
- Faciliteer fysieke plekken waar immaterieel erfgoed kan plaatsvinden. Maak daarbij zoveel mogelijk gebruik van bestaande locaties (buurthuizen, musea, leegstaande kerken). Zo kunnen er ook cross-overs ontstaan tussen culturele praktijken. Geef grassroots-bewegingen, commons, social workers en beoefenaars de ruimte om deze verbindingen te kunnen leggen.

7.4 Het Caribisch deel van het Koninkrijk

Op veel eilanden wordt een infrastructuur voor de borging en promotie van immaterieel erfgoed gemist. Voor een nauwkeurige inventarisatie van wensen en knelpunten per eiland was binnen dit onderzoek geen ruimte. Het verdient daarom aanbeveling om voor de komende beleidsperiode deze inventarisatie alsnog te laten plaatsvinden.

Kennis en kennisuitwisseling

In het programma *Strengthening the capacity of Surinam and the Dutch Caribbean Islands to implement the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* is kennis opgebouwd. Het verdient aanbeveling om te onderzoeken of deze kennis moet worden vernieuwd en het programma opvolging verdient. Een relevante vraag is dan op welke stakeholders het programma gericht moet zijn. Verder is het wenselijk de Dutch Caribbean ICH Committee te verbinden met het toekomstige Netwerk Levend Erfgoed (zie hoofdstuk 8). Het Caribisch deel van het Koninkrijk wordt gevraagd een van de knooppunten in het netwerk te vormen.

Ondersteuning vanuit Europees Nederland

Ook adviseren we de taken van het KIEN ten aanzien van de implementatie van het Unesco Verdrag in het Koninkrijk der Nederlanden te actualiseren. Bij verschillende partijen is onduidelijk wat die taken precies inhouden en hoe er invulling aan moet worden geven. Ondersteuningsbehoefte en maatwerk per eiland zijn hierin richtinggevend.

Het Verdrag van Faro

Het Verdrag van Faro heeft veel raakvlakken met immaterieel erfgoed, maar is nog relatief onbekend op de eilanden. Het kan van toegevoegde waarde zijn om te kijken waar voor de eilanden synergie zit tussen de beide verdragen en hoe die kan worden versterkt.

Projectfinanciering

De Rijkscultuurfondsen die in Europees Nederland beschikbaar zijn voor immaterieel erfgoed (met name het Fonds voor Cultuurparticipatie) moeten op de eilanden beter zichtbaar en toegankelijk worden gemaakt. Met name incidentele projecten zouden hieruit gefinancierd kunnen worden. Voor de financiële ondersteuning adviseren we de drempels te verlagen, door in samenwerking met de andere cultuurfondsen te werken aan een regionale infrastructuur samen met de andere Rijkscultuurfondsen en DutchCulture.

Ontwikkelrichting: Netwerk Levend Erfgoed

Als belangrijke ontwikkelrichting voor het brede immaterieel erfgoedstelsel zien wij de oprichting van een Netwerk Levend Erfgoed. Het doel is het verbeteren van het ondersteuningslandschap via een fijnmazig netwerk met knooppunten en ondersteuning van de gemeenschappen op regionaal en lokaal niveau. Het is een gelijkwaardig en laagdrempelig netwerk, dat gedragen wordt door de sector, waaraan alle partijen en gemeenschappen vanuit hun eigen professionaliteit deel kunnen nemen en waar verbinding wordt gezocht tussen de drie lagen: overheid, ondersteuning, gemeenschappen.

8.1 Tweeledig netwerk

Het Netwerk Levend Erfgoed is tweeledig: het is er voor gemeenschappen en voor professionals. Het is allereerst gericht op de gemeenschappen die dankzij het netwerk elkaar ontmoeten en beter de weg vinden naar kennis, ondersteuning en financiering. Daarbij is de beweging bottom up, via lokale knooppunten naar 'boven'. Lokale knooppunten zijn de eerste aanspreekpunten voor gemeenschappen en kunnen vragen doorspelen naar regionale centra (participatie-coaches) en eventueel naar landelijke loketten.

Hiervoor is een fijnmazig netwerk nodig, met spelers die dichterbij de gemeenschappen staan dan een landelijke speler kan bieden. Daarnaast is er bij deze spelers ook behoefte aan ondersteuning op professioneel niveau (Business2business), het zogenaamde 'ondersteunen van de ondersteuners'. Een soortgelijk netwerk zou kunnen worden ingericht naar analogie van het reeds bestaande Netwerk Digitaal Erfgoed.⁶⁶ Ook dit is een door het veld gedragen netwerk, primair gericht op erfgoedprofessionals, waarbij de kennis en capaciteit van een aantal grote instellingen wordt ingezet ten behoeve van de kleinere spelers in het erfgoedveld.

8.2 Vanuit een brede definitie en domeinoverstijgend

Het Netwerk Levend Erfgoed opereert vanuit een brede opvatting van immaterieel erfgoed. Wij adviseren om naast het begrip immaterieel erfgoed een breed containerbegrip 'levend erfgoed' te introduceren voor alle aan elkaar gelieerde vormen en interpretaties van immaterieel erfgoed en erfgoedparticipatie. Het sterk vasthouden aan het verdrag en de definitie heeft geholpen om immaterieel erfgoed als een sterk merk neer te zetten en de positie te geven die het nu heeft. Vanuit deze positie kan nu de deur worden opengezet voor het bedienen van een breder scala aan erfgoedbeoefening onder de noemer levend erfgoed.

Immaterieel erfgoed valt niet alleen onder 'cultuur'. Het is een terrein dat zich over verschillende domeinen uitstrekt: het sociaal-maatschappelijke domein, ruimtelijke ordening, leefomgeving, ecologie en natuur. Op dit moment is er weinig onderlinge afstemming en samenwerking tussen verschillende domeinen, noch in het lokale bestuur, het middenbestuur of de rijksoverheid. Het in 2023 verschenen Berenschot-

66. www.netwerkdigitaalerfgoed.nl.

rapport *De waarden van kunst en cultuur in de samenleving* laat eenzelfde beeld zien voor de brede cultuursector. Vanuit deze integrale benadering van immaterieel erfgoed kan het netwerk een voortrekkersrol vervullen. Binnen het netwerk is ruimte om te experimenteren rondom vraagstukken over de domeinoverstijgende aspecten van immaterieel erfgoed.

8.3 Organisatie

Het Netwerk Levend Erfgoed kan worden ingericht naar voorbeeld van het reeds bestaande Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE). Binnen dit netwerkmodel draagt een aantal nationale erfgoedorganisaties of sectorinstituten, als dragende partij (knooppunt), de verantwoordelijkheid voor de opbouw van het netwerk. Het uitgangspunt is dat er zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van bestaande organisaties en structuren.

Voor het Netwerk Levend Erfgoed stellen wij voor om ook een aantal dragende partijen te definiëren, verspreid over de verschillende domeinen of thema's die in het netwerk te vinden zijn, zoals stedelijke cultuur, regionale cultuur, duurzaamheid, erfgoedparticipatie (Faro), ambachten, internationaal erfgoed, financiering, wetenschap en onderwijs. De dragende partijen hebben een voortrekkersrol en voorbeeldfunctie binnen het netwerk. Zij leveren capaciteit aan het netwerk, door de inzet van organisatievermogen, voorzieningen, kennis en budget. Hiervoor worden zij (gedeeltelijk) gecompenseerd uit centrale middelen.

Daarbij adviseren wij om het KIEN door te laten groeien naar een brede onafhankelijke sectororganisatie die samenwerkt met het gehele immaterieel erfgoedveld, en als coördinator het netwerk aanjaagt, begeleidt en ondersteunt met zijn taken. Het KIEN is hiervoor in onze ogen de meest gereede partij, gezien zijn positie, opdracht en zeer waardevolle ervaring. Het is daarbij wel van belang dat het KIEN als netwerkcoördinator een bredere blik ontwikkelt op het immaterieel erfgoedveld, zodat juist de nu ondervertegenwoordigde groepen en thema's een gelijkwaardige plaats kunnen innemen. Daarnaast is het van belang dat het KIEN als onafhankelijke landelijke sectororganisatie voor alle partijen bereikbaar en toegankelijk is. We adviseren om bij het herdefiniëren van de taken van het KIEN ook de huidige vestigingslocatie en de bestuursstructuur mee te nemen.

Ontwikkelrichting: monitoring en mapping

70

In hoofdstuk 4 bespraken we de uitdagingen bij de Inventaris en pleitten we voor verder onderzoek naar de rol en functie van de Inventaris. In dit hoofdstuk bespreken we een mappingsmethode die als aanvulling kan dienen op de huidige Inventaris en het Netwerk.

9.1 Monitoring

Het monitoren van immaterieel erfgoed via de Cultuurmonitor⁶⁷ en Erfgoedmonitor⁶⁸ vindt op dit moment vooral plaats op basis van de Inventaris en het Netwerk van het KIEN. Zoals we in de vorige hoofdstukken hebben gezien zijn deze lijsten op dit moment nog onvoldoende representatief en worden er groepen gemist. Het KIEN schat het aantal immaterieel erfgoedbeoefenaars en vrijwilligers op acht miljoen Nederlanders (KIEN 2022b, p. 36).

De RCE en het KIEN werken op het moment van schrijven aan een monitor Erfgoedparticipatie, waarin ook beoefenaars van immaterieel erfgoed worden meegenomen. Zo'n monitor biedt beter zicht op de veelzijdigheid aan erfgoedbeoefenaars en vormt een instrument om beleid te formuleren en impact te meten. Door decentraal te mappen kunnen de relevante monitoren beter worden gevoed met data en kan een realistischer beeld van het immaterieel erfgoed veld worden opgebouwd.

9.2 Mapping

Het mappen van immaterieel erfgoed op een decentraal niveau vraagt om een andere aanpak dan het huidige bottom-upsysteem. Via mapping kunnen groepen in kaart worden gebracht die anders over het hoofd worden gezien maar wel deel uitmaken van de leefwereld aan immaterieel erfgoed. Tegelijkertijd kunnen deze groepen laag-

67. www.cultuurmonitor.nl.

68. <https://erfgoedmonitor.cultureelerfgoed.nl>.

drempelig worden meegenomen in de vormen van ondersteuning die voorhanden zijn (financiering, subsidies, kennis). Dit instrument zou idealiter via de drie overheidslagen ingericht moeten worden: gemeente, provincie, Rijksoverheid.

De gemeente inventariseert via de gemeentelijke erfgoedlijsten het immaterieel erfgoed binnen haar grenzen. Het gaat slechts om een inventarisatie (lijsten) op hoofdlijnen: wie, wat, waar, wellicht aangevuld met maatschappelijke waarde. Het in kaart brengen van het immaterieel erfgoed in de gemeente kan bijdragen aan de transitie naar een dienstbaarder overheid en helpen bij het onderbrengen van immaterieel erfgoed in de omgevingswet. Binnen de grootstedelijke omgeving kan gebruik gemaakt worden van de kennis en expertise van lokale organisaties, op wijkniveau, zoals van de Wijkcollectie in Rotterdam of Ons Gedeeld Verleden.

De provincie verzamelt de gemeentelijke erfgoedlijsten via de provinciale erfgoedhuizen en maakt ze via een online monitor toegankelijk. Steeds meer provincies ontwikkelen een online dashboard om informatie over culturele infrastructuur inzichtelijk te maken. Een voorbeeld is het online dashboard *Cultureel Zuid-Holland in kaart*.⁶⁹ Door deze data te verzamelen kan beter gestuurd worden op toegang tot cultuur, behoefte aan gemeentelijke ondersteuning bij beleid, welke doelgroepen zijn ondervertegenwoordigd. De participatie-coach (aangesteld via OPEN en Faro) krijgt hiermee inzicht in welke immaterieel erfgoedgemeenschappen er in de provincie zijn en kan op basis hiervan ondersteuning verlenen.

Op landelijk niveau kunnen de regionale lijsten worden gebruikt om een centrale database in te richten en het Netwerk Levend Erfgoed een gezicht te geven. De landelijke database vormt een aanvulling op de Inventaris en kan ondersteunend zijn bij de verdere ontwikkeling ervan.

69. www.kunstgebouw.nl/cultureel-zuid-holland-in-kaart.

10

Ontwikkelrichting: immaterieel erfgoed en de (culturele) basisinfrastructuur

Veel gesprekspartners wijzen op het ontbreken van een onafhankelijke en gelijkwaardige positie in het cultuurbestel. Verschillende gemeenschappen voelen zich tekortgedaan door het ontbreken van een ondersteuningsstructuur en er zijn ondersteuningsorganisaties die geen formele plek hebben en daardoor afhankelijk zijn van projectsubsidies. Opname in de BIS kan de onafhankelijkheid en gelijkwaardigheid van immaterieel erfgoed (organisaties en beoefenaars) een duurzaam fundament geven. Hiermee wordt het een volwaardig fenomeen dat samenleving, cultuur en overheid versterkt.

Met de verkennende *notitie Beweging in het bestel* heeft de Raad voor Cultuur een eerste stap gezet voor de vernieuwing van het cultuurbestel. 'Het cultuurbestel van de toekomst is een bestel dat iedere inwoner van Nederland toegang biedt tot cultuuraanbod, cultuur-educatie en -participatie. Het biedt iedereen – van jong tot oud, met welke achtergrond of woonplaats dan ook en in elke culturele discipline en elk genre daarbinnen – mogelijkheden om zich cultureel

en creatief te ontplooiën, te ontwikkelen en zelf cultuur te beoefenen en te maken.’ (RvC 2022, p. 18). Vervolgens heeft staatssecretaris Gunay Uslu van Cultuur en Media aan de Raad voor Cultuur opdracht gegeven in de volle breedte naar het cultuurbestel van Nederland te kijken. Na een rustperiode (2024–2028) zal na 2029 een nieuw stelsel worden ontwikkeld. Het advies van de Raad komt eind 2023 uit.

De nieuwe motie Van Strien en Werner roept op tot een betere verankering van immaterieel erfgoed binnen de BIS, cultuurregio’s en het Fonds voor Cultuurparticipatie. Ook beoogt de motie immaterieel erfgoed een volwaardige plek te geven binnen het beleid van OCW door het te stimuleren en te faciliteren met gebruikmaking van erfgoedgeld en de gelden achter het Verdrag van Faro (Van Strien & Werner 2023). Wij zien ook kansen via een multidisciplinaire benadering (cultuur, sociaal-maatschappelijk domein, ruimtelijke ordening en natuur). Het Berenschot-rapport *In de schijnwerpers* onderschrijft dit (Berenschot 2023). De culturele sector heeft maar beperkt toegang tot overheidsfinanciering in andere domeinen waaraan cultuur kan bijdragen. Op de terreinen die een bijdrage leveren aan maatschappelijke opgaven (bijvoorbeeld sociale cohesie, sociaal-maatschappelijke ongelijkheid, welzijn, energietransitie) zijn bijdragen uit andere domeinen gelegitimeerd. Denk aan het eerdergenoemde voorbeeld van het Vfonds voor de Collectieve erkenning van de Indische gemeenschap (VWS-gelden; zie 3.4.6). Het verdient aanbeveling om hier specifiek aandacht voor te hebben en in samenspraak met andere overheden invulling te geven aan het cultuurbeleid.

Deze drie ontwikkelingen geven stof tot nadenken over de verdere inbedding van immaterieel erfgoed binnen de culturele basisinfrastructuur. Wij adviseren OCW en de Raad voor Cultuur om specifiek hiernaar te kijken. Er ligt een grote potentie bij de groep cultuurbeoefenaars en organisaties die al actief zijn met het levend houden en beleven van hun erfgoed. Door deze groep actief te ondersteunen via het Netwerk Levend Erfgoed kunnen zij zich verder professionaliseren en toegang krijgen tot het bestel (zie 5.2.3). Deze bottom-up-beweging kan de toegang tot het culturele veld en de samenleving voor deze groepen helpen vergroten.

11

Samenvatting en conclusie

74

Immaterieel erfgoed is het erfgoed van alledag, dat dicht bij de mensen staat en alle lagen van de bevolking verbindt. Ook mensen die weinig met institutionele cultuur in aanraking komen, beoefenen en beleven immaterieel erfgoed. Immaterieel erfgoed omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, ambachten, uitdrukkingen, bijzondere kennis, en/of vaardigheden die gemeenschappen en groepen erkennen als een vorm van cultureel erfgoed. Het is cultuur die wijd verspreid en toegankelijk is, en in het hele Koninkrijk wordt beoefend.

Immaterieel erfgoed strekt zich uit over verschillende domeinen zoals cultuur, sociaal-maatschappelijke context, ruimtelijke ordening, leefomgeving, ecologie en natuur. Daarmee is het ook van betekenis bij maatschappelijke opgaven buiten het erfgoeddomein. Immaterieel erfgoed kan het startpunt vormen voor een breder gesprek over toegang tot het systeem, sociaal-economische positie, ongelijkheid, toeslagen, etc. Daarnaast kan immaterieel erfgoed een rol spelen bij het nadenken over ecologie, duurzaamheid en klimaatadaptatie.

Immaterieel erfgoed wordt gekenmerkt door 'participatie'. Het geeft mensen een gevoel van continuïteit, eigenheid en houvast in een veranderende wereld. Daarmee heeft het grote culturele én sociale waarde voor gemeenschappen. Immaterieel erfgoed is daarom een onmisbaar instrument voor verschillende maatschappelijke opgaven.

11.1 Het immaterieel erfgoedveld

Nederland heeft in 2012 het *Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed* van Unesco geratificeerd. Dit verdrag vormt het fundament onder het Nederlandse immaterieel erfgoedbeleid. Elf jaar na de ratificatie van het Unesco Verdrag is immaterieel erfgoed een stabiel beleidsterrein dat structureel wordt ondersteund.

Op het gebied van ondersteuning, Inventaris, onderzoek en borging heeft Nederland grote stappen gezet.

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland heeft van het ministerie van OCW de kerntaak gekregen om de uitvoering van het Unesco Verdrag te coördineren. Centraal in de werkzaamheden van het KIEN staat het ondersteunen bij borging van het immaterieel erfgoed, het verzorgen van de nationale Inventaris, kennisontwikkeling, bewustwording en internationale samenwerking. Naast het KIEN spelen ook Unesco Nederland, de Raad voor Cultuur en het Fonds voor Cultuurparticipatie een rol binnen de uitvoering van het immaterieel erfgoedverdrag. De RCE coördineert de uitvoering van het Verdrag van Faro, dat zich richt op de maatschappelijke waarde van erfgoed en het ondersteunen en betrekken van mensen en gemeenschappen bij erfgoed en erfgoedbeoefening.

Ook in Caribisch Nederland en de andere landen binnen het Koninkrijk worden belangrijke stappen gezet in het borgen van immaterieel erfgoed. Op verschillende eilanden zijn Inventarissen gepubliceerd of worden ze ontwikkeld. En in 2019 hebben de vier landen van het Koninkrijk een intentieverklaring ondertekend ter versterking van de samenwerking op het gebied van immaterieel erfgoed. Momenteel wordt gewerkt aan een internationale nominatieprocedure voor het Koninkrijk.

Naast de hierboven genoemde organisaties die uitvoering geven aan het verdrag zijn er veel meer organisaties die zich bezighouden met ondersteuning van gemeenschappen bij de borging van hun immaterieel erfgoed. Deze partijen zitten verspreid over alle lagen van het culturele en sociaal-maatschappelijke landschap. Er zijn vele lokaal georiënteerde organisaties actief op het snijvlak van cultuur, erfgoed en maatschappelijke en duurzaamheidsopgaven.

11.2 Uitdagingen in samenwerking

Om het groeiende potentieel van immaterieel erfgoed voor de komende jaren beter tot zijn recht te laten komen, zijn belangrijke nieuwe impulsen nodig. Erfgoedgemeenschappen en beoefenaars ervaren verschillende uitdagingen en knelpunten in een wereld van toenemende regeldruk en financiële belemmeringen. Het draait hier om het begrip vertrouwen. Verscheidene gemeenschappen voelen zich niet erkend door de systeemwereld en weten nog niet de weg naar de

juiste ondersteuning te vinden.

Ook de vele ondersteunende organisaties uit het brede maatschappelijke veld worden nog onvoldoende erkend en gefaciliteerd als spelers in het immaterieel erfgoedveld. Daarvoor is de uitvoering van het immaterieel erfgoedbeleid nu nog te veel geconcentreerd rondom specifieke partijen en wordt er onvoldoende structureel samengewerkt vanuit een brede opvatting van immaterieel erfgoed.

Verschillende spelers geven aan dat zij door OCW onvoldoende erkend worden als partij in het immaterieel erfgoedveld en als ondersteuner van gemeenschappen, terwijl zij wel heel dicht op de gemeenschappen zitten of er soms zelfs onderdeel ervan zijn. Vaak zijn zij actief op het raakvlak van het sociale en het culturele domein. Ook wat onderzoek en kennis betreft komt het beeld naar voren dat partijen elkaar niet of onvoldoende weten te vinden. Samenwerking is er wel, maar niet structureel. De opgebouwde kennis uit nationale en internationale netwerken vindt nu nog te weinig de weg naar de partijen die zich met immaterieel erfgoed bezighouden.

11.3 Knelpunten gemeenschappen

Het KIEN en andere organisaties in het veld hebben grote stappen gezet in het ondersteunen van de immaterieel erfgoedgemeenschappen. Toch ondervinden gemeenschappen nog steeds, en soms in toenemend mate, knelpunten bij de uitoefening van hun erfgoed. Zij ervaren knelpunten die te maken hebben met vergunningen, regeldruk en de houding van de (lokale) overheid; financiering en complexiteit van aanvragen; het gebruik van de (openbare) ruimte en toegang tot kennis en ondersteuning.

Men ervaart een steeds grotere afstand tussen gemeente en inwoners. De vergunningsdruk is enorm toegenomen. Bureaucratische procedures en administratieve vormen een grote barrière. Gemeenschappen hebben in de regel wel begrip voor het feit dat vergunningen nodig zijn, maar niet voor de manier waarop ze worden opgelegd en communicatie hierover plaatsvindt.

Gemeenschappen missen vaak een proactieve houding van de gemeente in het meenemen van immaterieel erfgoed bij aanpassingen aan de openbare ruimte. Vaak wordt er in bestemmingsplannen, bouwbesluiten of regelingen voor cultuurparticipatie geen rekening mee gehouden dat gemeenschappen een locatie nodig hebben voor het uitoefenen

van hun immaterieel erfgoed. Toegang tot kennis en ondersteuning wordt niet altijd als adequaat gezien. De verscheidenheid tussen vormen van immaterieel erfgoed is zo groot dat een algemene oplossing vaak niet aansluit bij de behoefte: er is behoefte aan maatwerk.

11.4 Financiering

Op landelijk niveau zijn er diverse mogelijkheden voor het subsidiëren van (borgings)activiteiten rondom immaterieel erfgoed. Als Rijkscultuurfonds is het Fonds voor Cultuurparticipatie rechtstreeks verbonden met het immaterieel erfgoedbeleid. Maar ook het Cultuurfonds en het Mondriaanfonds bieden financieringsmogelijkheden. Ook zijn er diverse tijdelijke regelingen zoals die in het kader van het Herdenkingsjaar Slavernij en de regeling van het VFonds voor Indische, Molukse en Papua-gemeenschappen. Op regionaal vlak bieden veel provincies ook subsidiemogelijkheden voor immaterieel erfgoedgemeenschappen. Ten slotte is DutchCulture actief met haar matchingsfonds voor internationale samenwerking tussen cultuur- en erfgoedmakers.

Immaterieel erfgoed ontvangt in de regel weinig (structurele) subsidie. Veel vormen van immaterieel erfgoed bedruipen zichzelf. Door de toegenomen eisen vanuit overheden is de financiële situatie van verenigingen steeds moeilijker vol te houden. De financiering van het eigen immaterieel erfgoed is dan ook een van de grote knelpunten voor beoefenaars in de hele breedte van het veld. Ontoegankelijkheid van de fondsen, gebrek aan specialistische kennis en complexiteit en vertrouwen spelen hierbij een rol. Het gaat hierbij om financiering van zowel het uitoefenen van de primaire activiteiten, als educatie, documentatie en andere borgingsactiviteiten.

Er zijn voor immaterieel erfgoed verschillende soorten financiering beschikbaar. Kennis over de verschillende regelingen is moeilijk te vinden en sterk afhankelijk van de plek die een erfgoedgemeenschap inneemt in het landschap. Voor alle gemeenschappen geldt dat de systeemkennis (ongeschreven regels, taal en codes) die nodig is om een aanvraag te kunnen doen als een belemmering wordt gezien. Tegelijkertijd concurreren gemeenschappen als vrijwilligersorganisaties op de subsidiemarkt met professionele erfgoedinstellingen, waarbij het taalgebruik en subsidievoorwaarden vaak niet of heel slecht aansluiten bij de praktijk van een immaterieel erfgoedgemeenschap

Zowel gevestigde als informele gemeenschappen ervaren de strenge

voorwaarden en criteria voor aanvragen als een vorm van wantrouwen vanuit de fondsen. Dit fenomeen speelt hier sterker dan bij andere culturele organisaties. De verwevenheid van immaterieel erfgoed met de eigen identiteit is groot, waardoor een afwijzing van een aanvraag of het moeten voldoen aan de strenge criteria voelt als een persoonlijke afwijzing door het systeem.

Veel van de beschikbare subsidies voor immaterieel erfgoed zijn gericht op projecten. Dit strookt lang niet altijd met de wensen van gemeenschappen. Die hebben in de regel vooral behoefte aan ondersteuning bij het vergroten van de professionaliteit in plaats van innovatie en aan structurele ondersteuning bij het levend houden en uitdragen van hun erfgoed in plaats van incidentele projectsubsidies.

11.5 Opgave overheid

In de tien jaar na het ratificeren van het Unesco Verdrag is immaterieel erfgoed een vast beleidsterrein geworden. Maar in vergelijking met andere beleidsterreinen zoals materieel erfgoed en kunsten is er nog een weg te gaan. De aandacht en middelen voor immaterieel erfgoed staan niet in verhouding tot het aantal beoefenaars en het maatschappelijk potentieel ervan. Immaterieel erfgoed strekt zich uit over verschillende domeinen en kan daardoor een bijdrage leveren aan verschillende maatschappelijke opgaven. Dit vraagt om domeinoverstijgende overlegstructuren en financieringsmogelijkheden om het potentieel van immaterieel erfgoed optimaal te benutten.

De provincies kunnen een belangrijke rol spelen binnen het immaterieel erfgoedbeleid. Deze rol is op dit moment niet wettelijk vastgelegd. Dat geeft beleidsvrijheid en biedt kansen, maar zorgt soms ook voor onduidelijkheid. Daarom is het noodzakelijk voor provincies om beleid onderling af te stemmen en de taken van provincies op dit gebied vast te leggen in een bestuurlijk kader. Provinciale erfgoedhuizen of andere provinciale steuninstellingen voor bijvoorbeeld amateurkunsten zijn een goed vehikel om immaterieel erfgoed beter te positioneren binnen de provincies. Steuninstellingen hebben impact op beleid, kunnen het overzicht bewaken en ondersteuning bieden aan gemeenschappen en andere partijen in het ondersteuningslandschap. Beter samenwerking en zichtbaarheid is daarvoor noodzakelijk. De Stichting OPEN heeft samen met het KIEN hiervoor reeds een project opgezet.

Gemeenten verschillen sterk in hun betrokkenheid met immaterieel

erfgoed. Het is doorgaans geen onderdeel van een bredere cultuurvisie, waardoor kennis en ervaring niet voldoende worden opgebouwd. Dit terwijl vrijwel alle erfgoedbeoefenaars te maken krijgen met regelgeving, vergunningen en financiën, bijvoorbeeld in het geval van (bouw)locaties. De afstand tussen gemeente en inwoners wordt als steeds groter ervaren. De aankomende Omgevingswet kent de participerende burger een belangrijke rol toe in de omgevingsvisies van gemeenten en provincies. De wet biedt erfgoedorganisaties en -gemeenschappen veel gelegenheid om proactief hun belangen te behartigen binnen bijvoorbeeld de gemeentelijke Omgevingsvisie. Dit vraagt van hen wel een nieuwe manier van werken en denken. Voorwaarde is ook dat provincies en gemeenten voldoende ruimte en ondersteuning geven aan de beoefenaars die zich in hun regio bevinden.

Rijksoverheid

Ons advies voor de Rijksoverheid in de komende beleidsperiode:

- Ondersteun de opbouw van een Netwerk Levend Erfgoed en stel hiervoor financiële middelen beschikbaar.
- Stel opnieuw een heldere taakomschrijving op voor het KIEN.
- Stuur aan op een betere samenwerking en afstemming in het uitvoering geven aan de verdragen van Faro en Unesco.
- Verbreed de basis, stel daartoe een bestuurlijk kader over immaterieel erfgoedbeleid op voor Rijk, provincies en gemeenten.
- Neem immaterieel erfgoed mee als volwaardige cultuurvorm bij de ontwikkeling van een nieuw cultuurbestel.
- Stuur aan op een integrale aanpak vanuit het maatschappelijke en ecologische belang van immaterieel erfgoed, leg verbinding met andere beleidsdomeinen en organiseer een interdepartementaal overleg inzake immaterieel erfgoed.
- Implementeer de nieuwe nominatieprocedure voor het Koninkrijk.

Provincies en gemeenten

Ons advies voor provincies en gemeenten:

- Leg een bestuurlijk kader vast voor immaterieel erfgoedbeleid, voor het Rijk, provincies en gemeenten.
- Bouw binnen provincies en gemeenten kennis op over immaterieel erfgoed, de beoefenaars en de mogelijkheden voor ondersteuning.
- Versterk de positie van de regionale en lokale steuninstellingen.
- Streef naar een integrale aanpak van immaterieel erfgoed, vanuit

het domeinoverstijgende karakter, het maatschappelijk belang en de ecologische betekenis ervan.

- Faciliteer vaste, regionale en lokale aanspreekpunten (bijvoorbeeld cultuurmakelaars). Maak daarbij zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren.
- Breng in kaart welk immaterieel erfgoed op lokaal en regionaal niveau beoefend wordt. Leg ook hier verbinding met andere domeinen.
- Monitor waar behoeften liggen, welk immaterieel erfgoed mogelijk bedreigd wordt en waar proactief ondersteuning verleend kan worden als basis voor gemeentelijk cultuurbeleid.
- Houd bij bestemmingsplannen en vergunningen rekening met jaarlijks terugkerende evenementen. Leg ze eventueel vast in het omgevingsplan.
- Ondersteun en train gemeenschappen om, in het kader van de Omgevingswet, de eigen belangen op een goede manier te kunnen behartigen.
- Faciliteer fysieke plekken waar immaterieel erfgoed kan plaatsvinden.

11.6 Verbreden van de basis

Om de erfgoedgemeenschappen te kunnen bereiken en ondersteunen is alleen een landelijk organisatie zoals het KIEN niet meer voldoende. Er zijn op dit moment al ontwikkelingen om de ondersteuning uit te breiden richting de erfgoedhuizen, via een netwerk van participatie-coaches. Wij adviseren om hier verder op in te zetten, en ook de gemeenten te betrekken bij de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen. Dit vergt wel een omslag bij de gemeenten, waar de kennis over en capaciteit voor immaterieel erfgoed beperkt is.

Wij adviseren daarom een bestuurlijk kader voor Rijk, provincies en gemeenten vast te leggen voor immaterieel erfgoedbeleid en de positie van de regionale en lokale steuninstellingen te versterken. Uitgangspunt is een integrale aanpak van immaterieel erfgoed, vanuit het domeinoverstijgende karakter en maatschappelijk belang ervan.

Centraal in het verbreden van de basis staat het faciliteren van vaste aanspreekpunten (bijvoorbeeld cultuurmakelaars) op lokaal en regionaal niveau, waar beoefenaars terecht kunnen over alle beleidsterreinen en doorverwezen kunnen worden naar het juiste loket. We adviseren daarbij zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande structuren, zowel op lokaal als provinciaal niveau. Probeer de loketfunctie te integreren met bestaande structuren zoals lokale vrijwilligerspunten. We adviseren om als instrument voor de lokale ondersteuning de

erfgoedgemeenschappen in kaart te brengen, hun behoeften te monitoren en hierop te anticiperen.

11.7 Netwerk Levend Erfgoed

Als belangrijke ontwikkelrichting voor het brede immaterieel erfgoedveld zien wij de oprichting van een Netwerk Levend Erfgoed. Het doel van dit netwerk is het verbeteren van het ondersteuningslandschap via een fijnmazig netwerk met knooppunten en ondersteuning van de gemeenschappen op regionaal en lokaal (stedelijk) niveau. Het is een gelijkwaardig en laagdrempelig netwerk, dat gedragen wordt door de sector, waar alle partijen en gemeenschappen vanuit hun eigen professionaliteit aan deel kunnen nemen en waar verbinding wordt gezocht tussen de drie lagen: overheid, ondersteuning, gemeenschappen.

Het Netwerk Levend Erfgoed is tweeledig: voor gemeenschappen en voor professionals. Het is allereerst gericht op de gemeenschappen die dankzij het netwerk elkaar kunnen ontmoeten, of beter de weg vinden naar de plekken waar ze moeten zijn. Daarnaast biedt het netwerk ondersteuning op professioneel niveau (Business2business), het zogenaamde 'Ondersteunen van de ondersteuners'. Dit netwerk opereert vanuit een brede opvatting van immaterieel erfgoed. Wij adviseren daarbij om naast het begrip immaterieel erfgoed onder een breed containerbegrip zoals 'levend erfgoed' alle aan elkaar gelieerde vormen en interpretaties van immaterieel erfgoed en erfgoedparticipatie met elkaar te verbinden.

Wij stellen voor om voor het Netwerk Levend Erfgoed een aantal dragende partijen te definiëren, verspreid over de verschillende domeinen of thema's die in het netwerk te vinden zijn, zoals: stedelijke cultuur, regionale cultuur, Caribisch deel van het Koninkrijk, erfgoedparticipatie (Faro), Unesco, ambachten, internationaal erfgoed, financiering, wetenschap en onderwijs. Deze dragende partijen hebben een voortrekkersrol en voorbeeldfunctie binnen het netwerk. Zij leveren capaciteit aan het netwerk, door de inzet van organisatievermogen, voorzieningen, kennis en budget. Hiervoor worden zij (gedeeltelijk) gecompenseerd uit centrale middelen.

Daarbij adviseren wij om het KIEN door te laten groeien naar een brede onafhankelijke sectororganisatie die samenwerkt met het gehele immaterieel erfgoedveld en als coördinator het netwerk aanjaagt, begeleidt en ondersteunt bij zijn taken.

11.8 Uitdagingen Inventaris

Het opstellen van een of meerdere inventarissen is een verplichting die voortvloeit uit het Unesco Verdrag en een voorwaarde voor internationale nominaties. Het Kien heeft sterk ingezet op het opbouwen van een Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Op dit moment zijn 215 vormen van immaterieel erfgoed bijgeschreven in de Inventaris en 378 zijn opgenomen in het Netwerk. Hoewel de Inventaris spectaculair groeit, is er ook kritiek op de dekking, meerwaarde en systematiek ervan. De culturele verscheidenheid van diverse vormen van immaterieel erfgoed is niet in balans. Dit is zichtbaar op het gebied van geografische spreiding (ondervertegenwoordiging van bepaalde regio's), informele gemeenschappen, migrantenculturen en jongerencultuur. Onder meer gemeenschappen met een biculturele achtergrond, minder georganiseerde gemeenschappen en jongeren zijn ondergerepresenteerd.

Wij adviseren een gericht onderzoek naar nut en impact van de Inventaris uit te voeren. Het internationaal vergelijkend onderzoek van het KIEN in het kader van de Kennisagenda is al een goede stap. Wij adviseren echter wel dit onderzoek niet te beperken tot een analyse van de huidige praktijk, maar breder te kijken naar de nog niet gerepresenteerde groepen, de rol van lokale ondersteuners en andere instrumenten dan alleen een landelijke inventaris.

11.9 Caribisch deel van het Koninkrijk

De zes eilanden binnen het Koninkrijk hebben de vrijheid om ieder op een eigen manier invulling te geven aan de verdragsverplichting tot het opstellen van een inventaris. Er zijn overzichten met elementen van immaterieel erfgoed op alle eilanden, maar nog niet overal zijn toegankelijke (online) inventarissen. Om Europees Nederland en het Caribisch deel van het Koninkrijk een gelijkwaardige uitgangspositie te geven bij internationale nominaties, wordt op dit moment gewerkt aan een nieuwe nominatieprocedure voor het Koninkrijk. Met het oog daarop zal op de eilanden het immaterieel erfgoed verder worden geïnventariseerd. Belangrijke uitdagingen daarbij zijn capaciteit (in middelen en mensen), continuïteit (van mensen en kennis) en politiek draagvlak.

Op veel eilanden wordt een infrastructuur voor de borging en promotie van immaterieel erfgoed gemist. Het verdient daarom aanbeveling om voor de komende beleidsperiode te laten inventariseren wat per eiland de precieze wensen en knelpunten zijn. Kennis en ervaring op het

gebied van immaterieel erfgoed zijn op de eilanden sterk verbonden met individuele personen. Bij vertrek of functiewisseling komt de continuïteit van het immaterieel erfgoedbeleid in de knel. De kennis verdwijnt. Daarom adviseren we om te verkennen of opvolging van het capaciteitsprogramma wenselijk is. Om de kennisrelatie met Europees Nederland duurzaam te borgen kan het Dutch Caribbean ICH Committee verbonden worden met het beoogde Netwerk Levend Erfgoed.

Daarnaast adviseren wij de taken van het KIEN ten aanzien van de implementatie van het Unesco Verdrag in het Koninkrijk der Nederlanden te actualiseren. Bij verschillende partijen is onduidelijk wat die taken precies inhouden en hoe er invulling aan moet worden geven. Ondersteuningsbehoefte en maatwerk per eiland zijn hierin richtinggevend.

De zichtbaarheid van de fondsen in het Caribisch deel van het Koninkrijk is ondermaats, waardoor er nauwelijks financieringsaanvragen bij de fondsen binnenkomen. Daarbij vormt het matchen van projectgelden vaak een probleem. Specifieke regelingen zijn vaak niet of pas heel laat bekend. Voor de financiële ondersteuning adviseren we de drempels te verlagen, door in samenwerking met de andere cultuurfondsen te werken aan een regionale infrastructuur samen met de andere Rijkscultuurfondsen en DutchCulture.

Bijlage I

Beleidsdocumenten en rapporten

84

Berenschot 2022

Cor Wijn e.a., *Op weg naar herpositionering. Visie van Berenschot op de rol van de provincies in het culturele bestel*, Utrecht: Berenschot, november 2022, <https://vnpf.nl/content/uploads/2022/12/Berenschot-rapport-Op-weg-naar-herpositionering-nov-2022.pdf>

Berenschot 2023

Bastiaan Vinkenburg & Sam Branten, *In de schijnwerpers. Groei-potentie voor de culturele sector door bijdragen aan maatschappelijke opgaven*, Utrecht: Berenschot, juni 2023

Boekmanstichting 2023

Provinciaal kunst- en cultuurbeleid. Lessen uit de coronapandemie, in Boekman Extra 39, februari 2023, www.boekman.nl/wp-content/uploads/2023/02/BmXtra_39_DEF.pdf

DSP-groep 2022

Annelies van der Horst e.a., *Beleidsdoorlichting Erfgoed. Eindrapport*, Amsterdam: DSP-groep, 9 september 2022, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-2e02f5e61ee6fea213c1b5ab-481537fb5f2f0116/pdf>

KIEN 2018

Richenel Ansano & Tim Timmers, *Verkenning van de implementatie van het 2003 UNESCO Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in het Nederlands Caribisch gebied*, Arnhem: Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 2018, www.immaterieelerfgoed.nl/image/2019/2/8/rapport_verkenning_ich_verdrag_caribisch_gebied_nl_eng.pdf

KIEN 2020

Frank Altenburg & Sophie Elpers, *Ruimte voor immaterieel erfgoed. Hoe integreer je immaterieel erfgoed in gemeentelijk omgevingsbeleid?*, Arnhem: Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020, www.immaterieelerfgoed.nl/image/2020/11/26/ruimte_voor_ie.pdf

KIEN 2022a

Jet Bakels e.a., Kennisagenda 2021–2024. *Immaterieel erfgoed & duurzaamheid, diversiteit, inventarisatiemethodieken*, Arnhem: Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 2022, www.immaterieel-erfgoed.nl/nl/media/inline/2022/11/15/kennisagenda_2021_2024.pdf

KIEN 2022b

Marco van Baalen e.a., *Tien. 10 jaar borging van immaterieel erfgoed in Nederland*, Arnhem: Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 2022, www.immaterieelerfgoed.nl/image/2022/11/16/magazine_tien_10_jaar_borging_van_immaterieel_erfgoed.pdf

LKCA 2023

Luud Goossens & Arno Neele, *'Er is strikt genomen geen rol'. Provinciaal cultuureducatie- en cultuurparticipatiebeleid: een analyse naar de provinciale rol-opvatting in het cultureel bestel*, Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst, maart 2023, www.lkca.nl/wp-content/uploads/Er-is-strikt-genomen-geen-rol_DEF.pdf

OCW 2019

Uitgangspunten Cultuurbeleid 2021–2024, Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2019, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-20e8457f-f019-40b4-a8d7-8a658fc59a9c/pdf>

OCW 2021

Periodic reporting on the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, <https://ich.unesco.org/en/state/netherlands-NL?info=periodic-reporting>

OCW 2022

De kracht van creativiteit. Cultuur midden in de samenleving. Meerjarenbrief 2023–2025, Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, november 2022, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-7122b5ac078a494230d6606e2044a231c50b26e3/pdf>

OPEN 2020

Henk Vinken & Isabelle Diepstraten (Pyrrhula Research Consultants), *Ondersteuning van erfgoedvrijwilligers. Een onderzoek in de twaalf provincies*, Tilburg: Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland, december 2020, www.openerfgoed.nl/wp-content/uploads/2021/03/OPEN_rapport-Erfgoedvrijwilligersbeleid_210219.pdf

RCE 2022

Onderweg naar Faro. De betekenis van het Verdrag van Faro voor het Nederlandse erfgoedveld en een vertaling in ambities. Uitvoeringsagenda Faro – deel I, Den Haag: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2022, www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/publicaties/2022/01/01/uitvoeringsagenda-onderweg-naar-faro

Rijksoverheid 2019

Beleidskader Internationaal Cultuurbeleid 2021–2024, Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2019, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-6e68b4a1-6d35-473e-b473-95de8dda5ad6/pdf>

RvC 2014

Advies Immaterieel cultureel erfgoed, Den Haag: Raad voor Cultuur, 3 april 2014, www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2014/04/03/advies-immaterieel-cultureel-erfgoed

RvC 2015

Advies Voordrachten UNESCO-verdrag immaterieel erfgoed, Den Haag: Raad voor Cultuur, 15 oktober 2015, www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2015/10/15/advies-voordrachten-unesco-verdrag-immaterieel-erfgoed

RvC 2019

Advies voordrachten Unesco-verdrag immaterieel erfgoed, Den Haag: Raad voor Cultuur, 6 december 2019, www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2019/12/6/advies-voordrachten-unesco-verdrag-immaterieel-erfgoed

RvC 2022

Beweging in het bestel. Verkenning op weg naar een nieuw advies over het cultuurbestel, Den Haag: Raad voor Cultuur, maart 2022, www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2022/03/31/beweging-in-het-bestel

SIEF 2022

SIEF and UNESCO – Making a Difference. Position Paper, Société Internationale d’Ethnologie et de Folklore, 2022, www.siefhome.org/downloads/publications/statements/SIEF-UNESCO%20position%20paper.pdf

Staten-Generaal 2012

Verdrag inzake de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed; Parijs, 17 oktober 2003, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33206-1.pdf>

Van Strien, Werner & Kwint 2022

Nader gewijzigde motie van het lid Van Strien c.s. over uiterlijk juni 2023 met een brede visie op volkscultuur komen (t.v.v. 36200-VIII-40), www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022D48836&-did=2022D48836

Van Strien & Werner 2023

Motie van de leden Van Strien en Werner over de aanstaande visie op volkscultuur vergezeld laten gaan van een voorstel hoe binnen de BIS de hartencultuur gestimuleerd en gefaciliteerd kan worden en een volwaardige plek kan krijgen binnen het beleid van OC, www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2023Z13372&-did=2023D31736

Unesco 2003

Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, <https://ich.unesco.org/en/convention>

Unesco Intangible Cultural Heritage 2003

Procedure of inscription of elements on the Lists and of selection of Good Safeguarding Practices, <https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>

Vierlandenoverleg 2019

Intentieverklaring Immaterieel Cultureel Erfgoed, www.eerstekamer.nl/overig/20190710/intentieverklaring_immaterieel/document

Bijlage II

Geïnterviewden en dialogotafels

88

Geïnterviewden	Organisatie
Marco van Baalen	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Jet Bakels	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Lisanne Bedaux	Nationale Unesco Commissie
Susanne Bergwerff-Verburg	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Kelly Boender	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Anne Maamke Boonstra	DutchCulture
Marieke Brugman	Nationale Unesco Commissie
Klazien Brummel	Raad voor Cultuur
Wim Burggraaff	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Dunja Colman	Vfonds
Hester Dibbits	Reinwardt Academie
Nicole van Dijk	Stichting Wijk Collectie
Miranda Eiting	Bloemencorso Zundert en Corsokoepel
Marcel Feil	DutchCulture
Jasmin Gerards	Provincie Flevoland
Liliane de Geus	Unesco-werkgroep Bonaire
Frank Hemeltjen	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Marielle Hendriks	Erfgoedhuis Zuid-Holland
Jacomine Hendrikse	DutchCulture
Marcellia Henry	Secretary General of Unesco for St. Maarten
Wesley Holland	Provincie Overijssel
Fenna van Hout	Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG)
Arie Koelemij	Fonds voor Cultuurparticipatie
Danielle Kuijten	Imagine IC
Claudia Lassche-Driegen	Corsovereniging Vollenhove en Corsokoepel
Riet de Leeuw	Voormalig beleidsmedewerker OCW
Linda Malherbe	Verhalenhuis Belvédère

Geïnterviewden	Organisatie
Saskia van Oostveen	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Jules Rijssen	Imagine IC
Abigail Rousseau	Provincie Flevoland
Wim Sanders	Federatie van Gelderse Schutterijen en Gilden St. Hubertus
Marielies Schelhaas	Nationale Unesco Commissie
Mark Schep	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Catrien Schreuder	Stedelijk Museum Schiedam
Geeke Snijders	Overijsselacademie
Floor van Spaendonk	Interprovinciaal Overleg (IPO)
Patrick Timmermans	Erfgoed Brabant
Merel van der Vaart	Stedelijk Museum Schiedam
Yvonne van der Zee	Raad van Toezicht Nederlands Openluchtmuseum

Dialogotafel 1 – 10 mei 2023	Interprovinciaal overleg werkgroep Erfgoed
Gryt Beerda	Provinsje Fryslân
Fenna Bekkers	Provincie Limburg
Willemijn van den Berg	Provincie Gelderland
Gertie Bergsma	Provincie Groningen
Marieke van Engelen	Interprovinciaal Overleg
Ernst van der Kleij	Provincie Noord-Holland
Hanneke Kleijn	Provincie Zuid-Holland
Marian Kral	Provincie Zeeland
Jelle Langeland	Provincie Drenthe
Martin Meffert	Provincie Noord-Brabant
Mans Meijs	Provincie Noord-Brabant
Abigail Rousseau	Provincie Flevoland
Karianne Schmitz-Winthagen	Provincie Limburg
Doris Schmutzhart	Provincie Flevoland
Bertil Schulte	Provincie Overijssel
Floor van Spaendonck	Interprovinciaal Overleg (IPO)
Jennemie Stoelhorst	Provincie Utrecht
Tessa Valentien	Provincie Groningen
Lisa Wouters	Provincie Utrecht

Dialogtafel 2 – 1 juni 2023	Immaterieel erfgoed in Overijssel
Albert Bartelds	Overijsselacademie
Ferenc van Damme	Provincie Overijssel
Marjanne Foppen	Erfgoedplatform Overijssel
Adrie Hemmink	ZZP
Margreet Hogenkamp	Provincie Overijssel
Wesley Holland	Provincie Overijssel
Gabor Kozijn	Ministerie van OCW
Jos Mooijweer	Collectie Overijssel
Edwin Plokker	Museum Fabriek Twente
Pieter van Rooij	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Geeke Snijders	Overijsselacademie
Wendy Weijdema	Marketing Oost
Patrick Welman	Gemeente Oldenzaal

Dialogtafel 3 – 2 juni 2023	Immaterieel erfgoed in een grootstedelijk gebied
Edwine Blokland	Traditionele zang, Keti Koti-tafels
Lothy Bouwe-Day	Aflegvereniging Ezechiël
Ronny Janajoe	Inheemse tradities en taal Karaïben
Karim Khamis	Ontwerpbureau Cablai, documentairemaker
Joanita Lindveld	Stichting Bewustwording en Inzicht Arowakken
Mick La Rock	Graffiti artist
Baafi Uwusu Sekyere	Stichting Sikaman
Diana Vlet	Stichting Herdenking Slavernijverleden Zoetermeer
Obaa Yaa Amankwah	Lotus Jongerenplatform

Dialogtafel 4 – 22 aug. 2023	Immaterieel erfgoedgemeenschappen in de Inventaris
Jilske de Bruin	Koninklijke Bond van Oranjeverenigingen
Andrew Dijkhof	Stichting SPLIKA
Kees Driesprong	ShantyNederland
Marja Houtman	Nederlandse Vereniging voor Papierknipkunst
Orlando Kromopawiro	Vereniging Eigenzinnige Klanken
Hariëtte Mingoen	Vereniging Eigenzinnige Klanken
Jerella Polonius	Stichting SPLIKA
José Reinholdt	Stichting Carbidschieten Drenthe
John Schoonheim	Stichting Carbidschieten Drenthe

Colofon

Levend erfgoed

Een toekomstgerichte evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid

Den Haag, 17 december 2023

Opdrachtgever

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Onderzoek

Linn Borghuis en Frank Meijer – Cultural Motion, Den Haag

Eindredactie

Klaas van der Hoek – Nieuwe alinea, Amsterdam

Vormgeving

Johan van der Woude – Studio Black, Hilversum

Cultural Motion dankt alle gesprekspartners die aan het onderzoek hebben meegewerkt.

Over Cultural Motion

Cultural Motion is een project- en onderzoeksbureau voor Erfgoed & Cultuur. Wij richten ons op strategisch onderzoek en advisering, ontwikkelen innovatieve concepten en coördineren projecten en netwerken.

Linn Borghuis, linn@culturalmotion.nl

Frank Meijer, frank@culturalmotion.nl

www.culturalmotion.nl

CULTURAL
MOTION